

Kretanje broja i prostorni razmještaj Hrvata u BiH od Prvoga svjetskog rata

---

Tadić, Božo

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:208333>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za geografiju

Diplomski sveučilišni studij primijenjene geografije (jednopedmetni)

Božo Tadić

**Kretanje broja i prostorni razmještaj Hrvata u BiH
od Prvoga svjetskog rata**

Diplomski rad

Zadar, 2019.

Sveučilište u Zadru

Odjel za geografiju

Diplomski sveučilišni studij primijenjene geografije (jednopedmetni)

Kretanje broja i prostorni razmještaj Hrvata u BiH od Prvoga svjetskog rata

Diplomski rad

Student:

Božo Tadić

Mentorica:

Izv. prof. dr. sc. Vera Graovac Matassi

Zadar, 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Božo Tadić** ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Kretanje broja i prostorni razmještaj Hrvata u BiH od Prvoga svjetskog rada** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije korišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Zadar, 11. listopad 2019.

Kretanje broja i prostorni razmještaj Hrvata u BiH od Prvoga svjetskog rata

Božo Tadić

Izvadak

Tema diplomskog rada je kretanje broja i prostorni razmještaj Hrvata u BiH od Prvoga svjetskog rata, a podaci su obrađivani pomoću Microsoft Office Excel-a te ArcGIS-a. Analizirana je znanstvena literatura, statistički podaci i popisi stanovništva. U radu je dan pregled kretanja broja stanovnika BiH te opis složene etničke strukture kroz istraživano razdoblje. Naglasak istraživanja je bio na Hrvatima, jednom od tri konstitutivna naroda u BiH. Analizirano je kretanje broja Hrvata te promjene i razlozi promjena u prostornom razmještaju Hrvata. Iz analize je vidljivo kako je broj Hrvata u BiH od popisa stanovništva 1921. rastao sve do popisa 1971. nakon čega je počeo opadati. Također, vidljive su i promjene u prostornom razmještaju kroz istraživano razdoblje. Prema zadnjem popisu stanovništva prostor koji su Hrvati naseljavali značajno je smanjen u odnosu na prostor prema prvom popisu 1921. godine.

Rad sadrži: 60 stranica, 19 grafičkih priloga, 8 tablica, 17 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Hrvati, stanovništvo, prostorni razmještaj

Voditelj: izv. prof. dr. sc. Vera Graovac Matassi

Povjerenstvo: izv. prof. dr.sc. Anica Čuka, predsjednica povjerenstva

izv. prof. dr. sc. Vera Graovac Matassi, mentor i član

prof. dr. sc. Snježana Mrđen, član

doc. dr. sc. Branimir Vukosav, zamjenik člana

Rad prihvaćen: listopad, 2019

Rad je pohranjen u Knjižnici Odjela za geografiju Sveučilišta u Zadru, Ulica dr. F. Tuđmana 24 i, Zadar, Hrvatska

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zadar

Graduation Thesis

Department of Geography

Population trends and spatial distribution of Croats in Bosnia and Herzegovina since the World War I

Božo Tadić

Abstract

The graduation thesis discusses the population trends and spatial distribution of Croats in Bosnia and Herzegovina since the World War I, and the data were processed using Microsoft Office Excel and ArcGIS. Scientific literature, statistics and censuses were also analyzed. The paper provides an overview of the population trends in Bosnia and Herzegovina and a description of the complex ethnic structure throughout the observed period. The focus of the research was on Croats, one of the three constituent nations in Bosnia and Herzegovina. The population trends of Croats, changes and reasons for the changes in the spatial distribution of the Croats are analyzed. The analysis shows that the number of Croats in Bosnia and Herzegovina increased from the 1921 census to the 1971 census, after which it began to decline. Also, changes in the spatial distribution during the studied period are visible. According to the most recent census, the area occupied by Croats was significantly reduced compared to the area in the first census in 1921.

Thesis includes: 60 pages, 19 figures, 8 tables, 17 references; original in Croatian

Key words: Bosnia and Herzegovina, Croats, population, spatial distribution

Supervisor: Vera Graovac Matassi, PhD, Associate Professor

Reviewers: Anica Čuka, PhD, Associate Professor

Vera Graovac Matassi, PhD, Associate Professor

Snježana Mrđen, PhD, Associate Professor

Branimir Vukosav, PhD, Assistant Professor

Thesis accepted: October, 2019

Thesis deposited in Library of Department of Geography, University of Zadar, Ulica dr. F. Tuđmana 24 i, Zadar, Croatia

PREDGOVOR

Temu *Kretanje broja i prostorni razmještaj Hrvata u BiH od Prvoga svjetskog rata* sam odabrao općenito zbog velikog interesa za područje demogeografije, ali i zbog osobne povezanosti s promatranim područjem.

Ovom prilikom se zahvaljujem na velikoj pomoći i savjetima tijekom pisanja diplomskog rada svojoj mentorici izv. prof. dr. sc. Veri Graovac Matassi. Također, hvala i izv. prof. dr. sc. Anti Šiljegu na ustupljenim slojevima za ArcMap Gis te svim profesorima na Sveučilištu u Mostaru i na Odjelu za geografiju Sveučilišta u Zadru, koji su mi tijekom godina studiranja prenijeli svoje znanje.

Veliko hvala mojoj obitelji koja mi je omogućila da upišem studij geografije. Na putu mog školovanja bili ste mi velika podrška. Posebna hvala mojoj zaručnici koja je bila uz mene u svim trenucima ovoga dugog puta. Hvala i svim mojim prijateljima i kolegama koji su sa mnom dijelili uspone i padove i koji su na bilo koji način doprinijeli mojoj borbi do konačnog cilja.

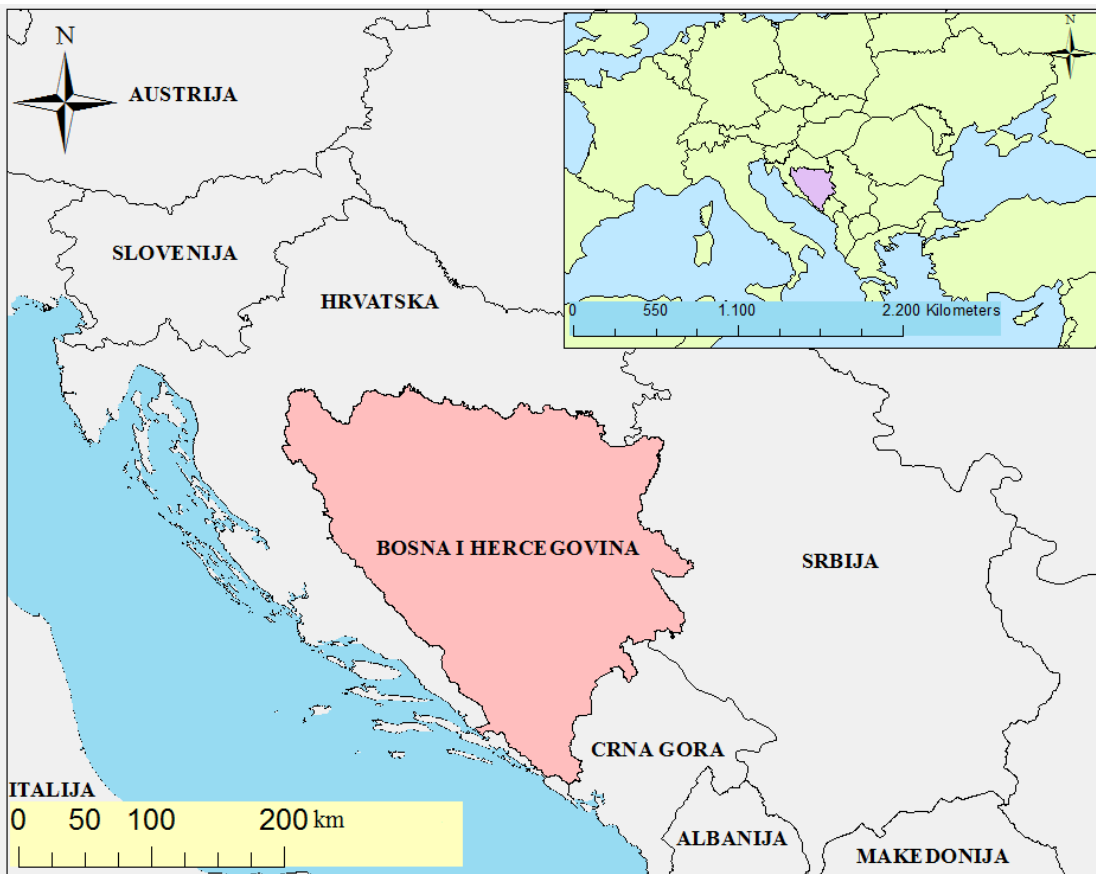
SADRŽAJ

1. UVOD	8
1.1. Objekt, ciljevi i hipoteze istraživanja	11
1.2. Metodologija istraživanja	11
1.3. Metodološki problemi	12
2. KRETANJE BROJA STANOVNIKA U BIH	14
3. ETNIČKA STRUKTURA BOSNE I HERCEGOVINE	17
3.1. Kategorija narodnosti po popisima stanovništva 1921.–2013.	17
3.2. Promjene etničke strukture.....	19
3.3. Promjena etničke strukture općina prema popisima stanovništva 1991. i 2013. godine.....	22
3.3.1. Etnička struktura po općinama 1991. godine	22
3.3.2. Etnička struktura po općinama 2013. godine	24
4. HRVATI U BOSNI I HERCEGOVINI	29
4.1. Kretanje broja Hrvata u BiH 1921.–2013.	30
4.2. Prostorni razmještaj Hrvata u BiH 1921.–2013.	37
4.2.1. Prostorni razmještaj Hrvata u BiH do popisa 1991. godine	40
4.2.2. Promjene u razmještaju Hrvata u BiH 1991. i 2013.	47
5. ZAKLJUČAK	53
POPIS TABLICA.....	55
POPIS SLIKA	56
IZVORI	57
LITERATURA.....	58
SUMMARY	60

1. UVOD

Bosna i Hercegovina (BiH) nalazi se u Jugoistočnoj Europi. Na zapadu i sjeveru graniči s Hrvatskom, na istoku sa Srbijom te na jugoistoku s Crnom Gorom. Ukupna duljina granica Bosne i Hercegovine je 1 538 km od toga prema Republici Hrvatskoj 932, Srbiji 357 km i Crnoj Gori 249 km. Granice su djelomice prirodne, kopnene, dijelom morske, negdje dogovorene, a najčešće nisu etničke (Slika 1.). Geografski smještaj određen je geografskim koordinatama na sredini sjevernog umjerenog pojasa. Geografska širina najjužnije točke je $42^{\circ}33'$ koja je smještena u Općini Trebinje. Najsjevernija točka je na $45^{\circ}16'$, a smještena je na teritoriju Općine Bosanska Dubica. Najzapadnija točka je na $15^{\circ}44'$ istočne geografske dužine, smještena kod Bihaća. Najistočnija točka može se povući kroz $19^{\circ}37'$ istočne geografske dužine u Općini Bratunac (Musa, 2007).

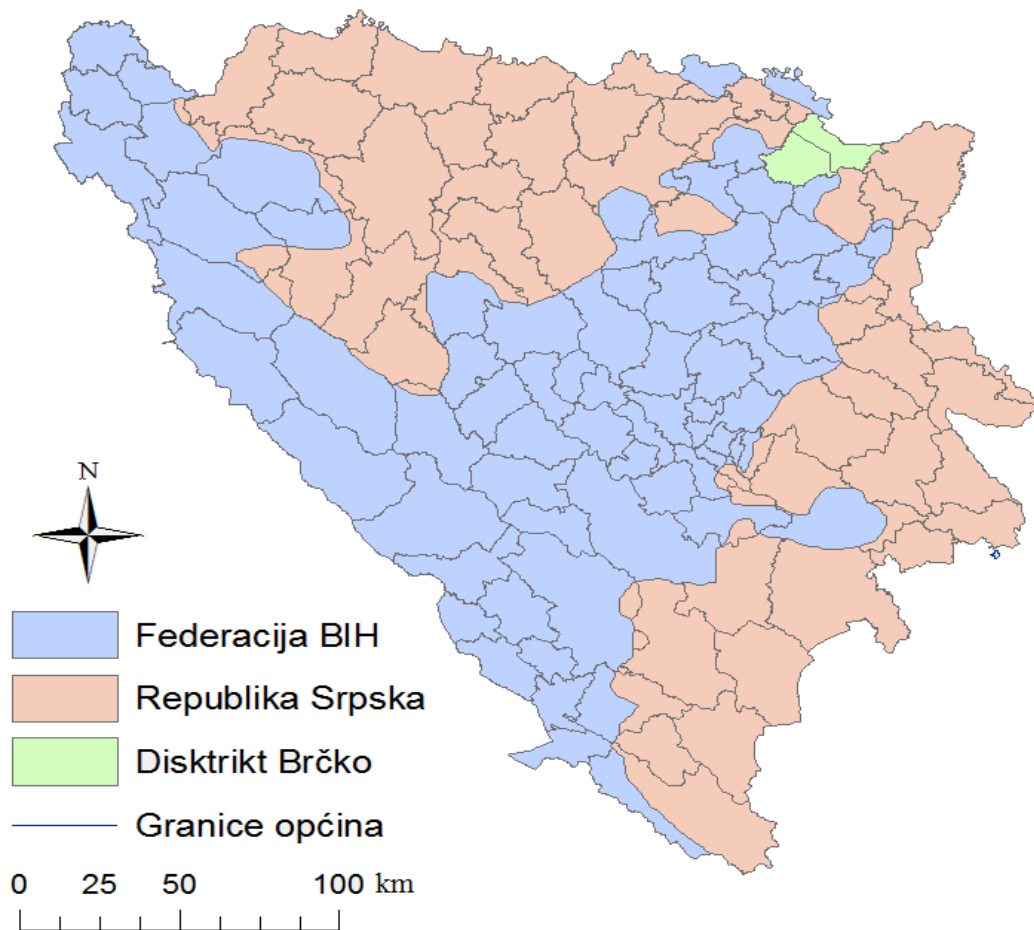

Slika 1 Geografski položaj BiH

Izvor: izradio autor u ArcGis-u

Potpisivanjem Daytonskog sporazuma 1995. Bosna i Hercegovina je postala državna zajednica dva entiteta: Federacije BiH i Republike Srpske te izdvojenog distrikta Brčko. Federacija je dalje podijeljena na deset županija. To su: Tuzlanska, Posavska, Bosansko-podrinjska, Zeničko-dobojska, Srednjobosanska, Hercegovačko-neretvanska, Unsko-sanska, Zapadnohercegovačka, Herceg-bosanska i Sarajevska županija. Republika Srpska se dijeli na pet regija. To su regije gradova Banja Luke, Doboja, Bijeljine, Pala i Trebinja.

Predsjedništvo BiH sastoji se od tri člana: srpski član predsjedništva bira se neposredno s teritorija Republike Srpske, dok se s teritorija Federacije bira jedan bošnjački te jedan hrvatski član predsjedništva. Članovi predsjedništva među sobom imenuju predsjedavajućeg koji se mijenja metodom rotacije.

Slika 2 Administrativna podjela BiH 2013. godine

Izvor: Izradio autor u ArcGis-u

Administrativna podjela BiH mijenjala se kroz povijest. U razdoblju Kraljevine Jugoslavije BiH je bila podijeljena na srezove i općinska naselja. Od 1948. do 1991. bile su to općine čiji je broj varirao: 1971. bila je 101 općina, 1991. bilo ih je 109. Ratnim zbivanjima 1992.–1995. i određivanjem međuentitetske crte razgraničenja država je podijeljena na velik broj općina, od kojih je jedan dio pripao Federaciji BiH a drugi Republici Srpskoj. Također, i unutar tih entiteta došlo je do podjele manjeg broja općina te su tako prema popisu 2013. u BiH bile 142 općine (Slika 2.). Povijest na prostoru Bosne i Hercegovine od prvih pisanih izvora pa sve do danas bila je izrazito burna. Na prostor su od rane povijesti utjecali mnogi civilizacijski krugovi. Rezultati takvih kretanja vidljivi su danas u nacionalnoj strukturi te posebno u kulturološkim različitostima. BiH je višenacionalna država s tri konstitutivna naroda i po svom uređenju je složena federalna država s elementima konfederacije.

Tijekom povijesti, a i danas, BiH je suočena s mnogim demografskim problemima kojima se pridaje sve više pozornosti. Najveći problem je odlazak mladog stanovništva u zemlje Zapadne Europe te negativni demografski trendovi uzrokovani iseljavanjem mladog stanovništva. Zbog burnih političkih prilika u 20. stoljeću, ovaj prostor bilježi velike promjene u broju i prostornom razmještanju stanovništva. Tema ovoga rada je razmještaj brojčano najmanjeg konstitutivnog naroda, Hrvata. Rad će osim prostornog razmještanja baviti i kretanjem broja te međupopisnom promjenom Hrvata u BiH.

1.1. Objekt, ciljevi i hipoteze istraživanja

Objekt istraživanja je kretanje broja i prostorni razmještaj Hrvata u Bosni i Hercegovini. Analizirat će se razdoblje 20. stoljeća, točnije od prvog popisa nakon 1. svjetskog rata sve do zadnjeg popisa 2013. godine koji će biti relevantan za promjene na kraju stoljeća.

U diplomskom radu mogu se izdvojiti tri glavna cilja rada:

1. Analizirati etničku sliku BiH prema popisima stanovništva s posebnim osvrtom na međupopisno razdoblje 1991.–2013.
2. Analizirati kretanje broja Hrvata u BiH 1921.–2013.
3. Utvrditi i kartirati promjene u prostornom razmještaju Hrvata u BiH s posebnim osvrtom na međupopisno razdoblje 1991.–2013.

Osnovne polazne hipoteze ovoga rada su:

Hipoteza 1: Broj Hrvata kontinuirano opada od početka istraživanog razdoblja.

Hipoteza 2: Promjene u prostornom razmještaju najvećim dijelom su uvjetovane ratovima.

Hipoteza 3: Najmanji pad broja Hrvata imaju etnički homogena naselja s hrvatskom većinom.

1.2. Metodologija istraživanja

Metodologija istraživanja temelji se na kompilaciji postojeće literature o temi rada, prikupljanju i obradi te analizi statističkih podataka i popisa stanovništva, kao i izradi kartografskih prikaza. Analiza statističkih podataka uključuje demografske statistike, gospodarske statistike, i to sa popisa stanovništva 1921., 1931., 1948., 1953., 1961., 1971., 1981., 1991. i 2013. Potrebno je naglasiti da nakon posljednjeg popisa provedenog u SFRJ 1991. godine, ratnih neprilika te poslijeratnih problema i nesuglasica između tri konstitutivna naroda nisu provedeni popisi stanovništva 2001. i 2011. godine, već tek 2013. Na temelju dostupnih podataka napravljena je usporedna analiza svih navedenih izvora geografskih podataka zbog usuglašavanja i donošenja relevantnih zaključaka. Također na temelju izvora podataka izrađeni su grafikoni, kartodijagrami i tematske karte. Pri tome su se osim

geografskog i demografskog, analizirali i politički, povijesni i gospodarski aspekti kako bi se analizirale promjene i razlozi promjena u kretanju broja i prostornom rasporedu stanovništva.

Podaci su analizirani pomoću programa MS Excel. Također, podaci su obrađeni u ArcGIS 10.1 Desktop platformi kroz glavnu aplikaciju Arc Map. Pomoću navedenog programa izrađene su tematske karte radi lakšeg analiziranja promjena.

U razdoblju 1921. – 2013. promjene u broju stanovnika lako je proučavati zbog devet provedenih popisa stanovništva. Dva su popisa provedena po zakonskoj regulativi Kraljevine Jugoslavije (1921. i 1931.), šest po zakonskoj regulativi socijalističke Jugoslavije (1948., 1953., 1961., 1971., 1981. i 1991.) i jedan po zakonskoj regulativi samostalne Bosne i Hercegovine (2013.).

1.3. Metodološki problemi

Ostvarenju postavljenih ciljeva prethodilo je rješavanje određenih metodoloških problema. Glavni problem je vezan za promjene u upravno-teritorijalnoj organizaciji Bosne i Hercegovine. Budući da se administrativni ustroj mijenjao kroz razdoblje, od kotara 1921. do općina 2013., te je broj administrativnih jedinica kontinuirano rastao, javio se problem njihovog uspoređivanja. U dijelu rada gdje se analizira prostorno kretanje Hrvata jedino moguće rješenje bilo je razvrstati općine po regijama jer trenutna administrativna podjela u BiH na općine, županije ili entitete ne prati geografska područja nego nacionalnu strukturu. Zbog toga se koristila uvjetno-homogena regionalizacija dr. sc. Muriza Spahića (2007) te su općine sa svakog popisa razvrstavane u pripadajuću regiju. Sljedeći problem koji se javio je nepostojanje slojeva za GIS ArcMap za popise koji su provedeni u ranijem razdoblju istraživanja. Točnije, jedino dostupni slojevi bili su za administrativnu podjelu 1991. i 2013. Slojevi za ranije popise napravljeni su ručnom vektorizacijom starih karata. Navedene karte su georeferencirane na postojeći okvir Bosne i Hercegovine te su preko „editora“ ručno iscrtavane granice za svaku općinu. Tako dobivene općine su preklapljene s kartom regionalne podjele. Sloj za regionalnu podjelu dobiven je na sličan način kao i granice općina. Budući da se regionalna podjela nije na svakom popisu u potpunosti preklapala s granicama općina, u tom slučaju spustili smo se na razinu naselja te je svako naselje razvrstano u pripadajuću regiju. Također, nekim općinama su se kroz istraživano razdoblje mijenjali nazivi (Tablica 1.).

Tablica 1. Promjene u imenima općina

Teritorijalni ustroj 2013.	Imena korištena u prethodnim popisima
Brod	Bosanski Brod
Drvar	Titov Drvar
Gornji Vakuf/Uskoplje	Gornji Vakuf
Gradiška	Bosanska Gradiška
Kneževo	Skender Vakuf
Kostajnica	Bosanska Kostajnica
Kozarska Dubica	Bosanska Dubica
Mrkonjić Grad	Varcar Vakuf
Šamac	Bosanski Šamac
Široki Brijeg	Lištica
Tomislavgrad	Duvno
Novi Grad	Bosanski Novi

Izvor: autor

2. KRETANJE BROJA STANOVNIKA U BIH

Kretanje ukupnog broja stanovnika prema popisima analizirat će se prema popisima provedenim poslije Prvoga svjetskog rata. Potrebno je analizirati pojedine sastavnice populacijske dinamike kao što su prirodna promjena, vanjska migracija i godišnja stopa promjene broja stanovništva (Tablica 2.). Iz podataka o prirodnom kretanju stanovništva moguće je iščitati demografske prilike koje su se odvijale u BiH. Treba obratiti pozornost i na dinamiku kretanja stanovništva nakon ratnih zbivanja.

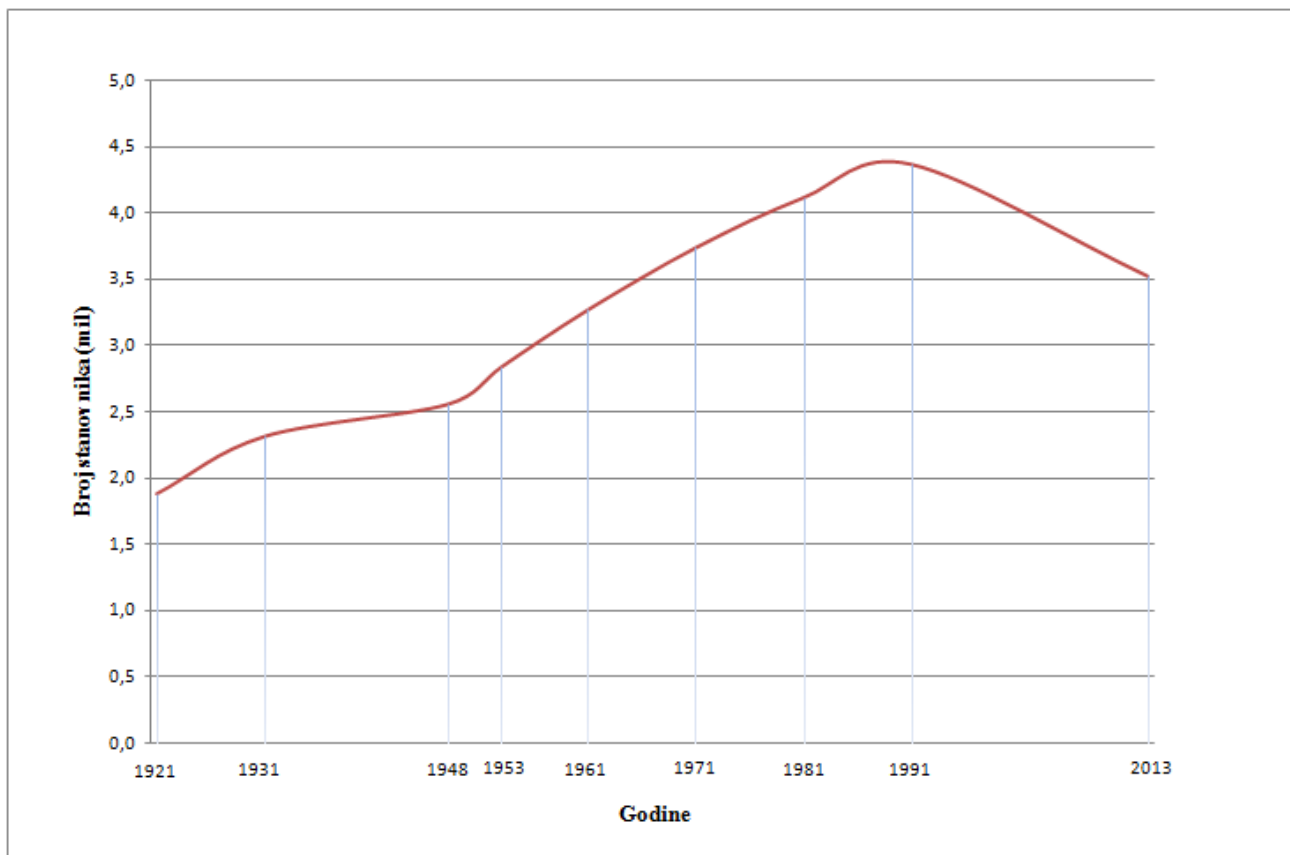
Tablica 2. Kretanje broja stanovnika BiH od 1921. do 2013.

Godina	Ukupno	Međupopisna promjena broja stanovnika	Prirodna promjena	Migracijski saldo	Međupopisna stopa promjene (%)	Godišnja stopa promjene (%)
1921.	1 890 440					
1931.	2 323 555	433 115			22,91	2,29
1948.	2 565 277	241 722			10,40	0,61
1953.	2 847 790	282 513	318 421	-35 908	11,01	2,20
1961.	3 277 948	430 158	594 619	-164 461	15,11	1,89
1971.	3 746 111	468 163	684 352	-216 189	14,28	1,43
1981.	4 124 256	378 145	513 013	-134 868	10,09	1,01
1991.	4 377 033	252 777	420 271	-167 494	6,13	0,61
2013.	3 531 159	-845 874	80 873 ¹	-926 747	-19,33	-0,88

Izvor: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine, Sarajevo 1932.; Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, Knjiga II, prisutno stanovništvo prema veroispovesti, Beograd 1938.; Podaci za mesni-gradski narodni odbor, Knjiga IX, stanovništvo po narodnosti, po popisu od 15. marta 1948., Beograd 1954.; Popis stanovništva 1953., Knjiga XIII, Stanovništvo i domaćinstva, SZS, Beograd 1959.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1961. godini, nacionalni sastav stanovništva FNR Jugoslavije podaci po naseljima i opštinama, Knjiga III; Stanovništvo Bosne i Hercegovine, narodnosni sastav po naseljima, Tablica 4. Stalno stanovništvo prema narodnosti po općinama, popisi 1971., 1981., i 1991., Zagreb 1995.; Konačni rezultati Popisa 2013., Knjiga II, etnička nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, materinji jezik, Sarajevo 2016.; Demografija 2014. Tematski bilten, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2014.; Osnovne značajke i posljedice migracijskih kretanja u Bosni i Hercegovini, Pabrić (2002)

Broj stanovnika u BiH je rastao sve do 1991. godine, nakon koje je broj stanovnika drastično smanjen (Slika 3.). Vrlo visoka prirodna promjena nakon Prvoga svjetskog rata omogućila je prosječni godišnji rast broja stanovništva po stopi od 2,3% (1921.– 1931.). Razlog tome je, prema Nejašmiću (2005), što uglavnom nakon ratova dolazi do nadoknade rodnošći, takozvanog kompenzacijskog razdoblja ili *baby booma*. U sljedećem međupopisnom razdoblju od 1931. do 1948. došlo je do smanjenja godišnje stope raste zbog Drugoga svjetskog rata koji je imao velike posljedice i u BiH.

¹ Za razdoblje 1992.– 1995. ne postoje podaci o prirodnom kretanju.

Slika 3 Kretanje broja stanovnika u BiH od 1921. do 2013.

Izvor: isto kao Tablica 2

Kao i u razdoblju nedugo nakon Prvoga, tako i nakon Drugoga svjetskog rata vidljiva je visoka stopa godišnjeg rasta koja i ovog puta prelazila 2% (1948.–1953.) zbog tzv. *baby booma*. Treba spomenuti da se Bosna i Hercegovina tada još uvijek nalazila na početku demografske tranzicije, koju su karakterizirale visoke stope fertiliteta (u prosjeku više od petero djece po ženi) i opadajući mortalitet (Emirhafizović i Zolić, 2017). Iako je prirodna promjena stanovništva bila visoka i rasla sve do 1981. godine godišnja stopa rasta se kontinuirano smanjivala. Razlog tome je izrazito negativan migracijski saldo koji je rastao tijekom cijelog promatranog razdoblja izuzev međupopisnog razdoblja 1971.–1981. Mnogobrojni ekonomski, socijalni i drugi činitelji uvjetovali su znatna migracijska kretanja koja su utjecala na demografski, ali i cjelokupan društveni razvoj. Neka su migracijska kretanja stanovništva u proteklom pedesetogodišnjem razdoblju bila organizirana (agrarna kolonizacija), ali je većina bila stihijskoga, zapravo individualnoga karaktera (Pobrić, 2002). Prema dostupnim podacima jasno je vidljivo kako je Bosna i Hercegovina izrazito emigracijski prostor. U SFRJ u razdoblju od 1948. do 1991. godine ukupni migracijski saldo

iznosio je -718 428 stanovnika, što je približno -16 708 stanovnika godišnje. Budući da je u migracijama, posebno u ekonomskim, najviše zastupljeno mlado stanovništvo koje ima i najveći natalitetni potencijal jasno je kako se to dugoročno odražava na demografske pokazatelje (Pokos, 2001). Negativne posljedice odlaska mladog stanovništva počele su se osjećati nakon 1971., godine kada je prirodna promjena dosegla najviše vrijednosti te je nakon toga započeo pad prirodne promjene.

Zbog rata 1992.–1995. veliki broj stanovnika je prisilno iseljen iz svojih domova, a osim migracija došlo je i do izravnih ljudskih gubitaka te visokog mortaliteta. Prema procjenama Federalnog zavoda za statistiku, ukupan broj stanovnika koji su prisilno napustili svoje domove iznosi oko 2 000 000 (Marić, 2017). Dio njih je preseljen u druge krajeve Bosne i Hercegovine, a veliki dio je otišao i u druge države pa i na druge kontinente. Veliki dio tih izbjeglica ne pokazuje velike želje za povratkom što u kombinaciji s lošom ekonomskom situacijom u državi za rezultat ima veliki pad broja stanovnika u razdoblju od 1991. do 2013. (Marić, 2017). U tom razdoblju došlo je do smanjenja broja stanovnika za čak 19,3%, točnije Bosna i Hercegovina izgubila je 845 874 stanovnika. BiH prema popisu 2013. ima nešto manje stanovnika nego prema popisu 1971., ali tom stanovništvu je bitno izmijenjena struktura, posebice dobna i etnička.

3. ETNIČKA STRUKTURA BOSNE I HERCEGOVINE

Složenost nacionalnog sastava stanovništva Bosne i Hercegovine posljedica je njenog položaja na Jugoistoku Europe, u fizičko-geografskom i u društvenom smislu. Bosna i Hercegovina ima složen nacionalni, ali i kulturno-religijski sastav, te u njoj danas živi preko 30 naroda i narodnosti. Prema Daytonskom sporazumu, Bosna i Hercegovina je domovina tri konstitutivna naroda: Hrvata, Bošnjaka i Srba te drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive.

3.1. Kategorija narodnosti po popisima stanovništva 1921.–2013.

Iako pitanja o nacionalnoj pripadnosti u zemljama s višenacionalnim sastavom spadaju u osnovna pitanja, u SFRJ nikada pojam naroda, narodnosti, nacionalnosti i etničke grupe, nije bio konstantan predmet rasprava, razgovora i debata u etnografskoj literaturi i u politici kao što je to bilo u Ruskom Carstvu, u Sovjetskom Savezu ili sada u Rusiji. Međutim, preko popisa stanovništva omogućeno je direktno ili indirektno praćenje narodnosti, nacionalnosti ili etničke grupe (Mrđen, 2002).

„U prvom popisu stanovništva Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 31. siječnja 1921. godine, pitanje narodnosti nije bilo postavljeno, već samo pitanje materinjeg jezika i vjeroispovijesti“ (Mrđen, 2002). U popisu stanovništva 1931. godine postavljeno je pitanje o narodnosti, međutim, u uputama za popis bilo je predviđeno da se Srbi, Hrvati, Slovenci, Makedonci, Crnogorci i nacionalno neopredijeljeni muslimani popisuju kao Jugoslaveni po narodnosti (Mrđen, 2002). Iako nije u potpunosti usporedivo, u ovome radu vjeroispovijest je na tim popisima, radi mogućnosti praćenja, izjednačena s pojmom narodnosti. U svim poslijeratnim popisima stanovništva u Jugoslaviji postavljeno je pitanje narodnosti.

„Prema popisu 1948. godine bilo je predviđeno da muslimani jugoslavenskog etničkog porijekla daju neki od sljedećih odgovora: 'Srbin-musliman', 'Hrvat-musliman' itd. ili 'neopredijeljeni-musliman', s tim što su se pri obradi popisne građe npr. 'Hrvat-musliman' uključuje u Hrvate, 'Srbin-musliman' u Srbe, dok su 'neopredijeljeni muslimani' pod tim nazivom iskazani posebno. Za osobe koje su označile neku regionalnu pripadnost, u uputama za reviziju popisne građe bilo je predviđeno da se rješenje donosi od slučaja do slučaja, kako bi se osiguralo što točnije grupiranje. Tako, na primjer, Dalmatinci su uključivani u Hrvate, Šumadinci u Srbe i sl., a u slučaju odgovora 'Bosanac' revizija je napravljena prema imenu osobe pa su osobe svrstavane u Srbe, Hrvate ili neopredijeljene muslimane. Kod svakog

slučaja, gdje se pitanje nije moglo riješiti u smislu navedenih uputa, takve osobe uvrštene su u grupu „ostale i nepoznate narodnosti“. Za potrebe ovoga rada osobe koje su se izjasnile kao 'Neopredijeljeni muslimani' izjednačena s kategorijom 'Bošnjak'.²

U popisu 1953. godine, osobe koje su se izjasnili kao muslimani, kao i ostale osobe jugoslavenskog podrijetla koje se nisu bliže nacionalno opredijelile, svrstani su u grupu „Jugoslaveni neopredijeljeni“, dok je za nacionalno neopredijeljene koji nisu jugoslavenskog podrijetla upisivan odgovor „nacionalno neopredijeljen“. Kategorija „Jugoslaven neopredijeljeni“ za potrebe ovog rada izjednačena je s kategorijom 'Bošnjak'.

U popisu 1961. godine, došlo je do nove modifikacije u nazivu kategorije „musliman jugoslavenskog podrijetla“, a u skladu s time, napravljena je i promjena u klasifikaciji nacionalne pripadnosti. Osobe jugoslavenskog podrijetla koje su se osjećale muslimanima u smislu etničke, a ne vjerske pripadnosti, deklarirali su se kao „muslimani u smislu etničke pripadnosti“. U uputama za provođenje popisa stajalo je nešto detaljnije objašnjenje: „Musliman kao podatak o narodnosti, znači etničku, a ne vjersku pripadnost. Taj odgovor upisuju samo osobe jugoslavenskog porijekla koje se smatraju muslimanima u smislu etničke pripadnosti. Prema tome, odgovor 'musliman' ne trebaju upisivati pripadnici nejugoslavenskih narodnosti, kao što su Albanci, Turci, kao ni Srbi, Hrvati, Crnogorci, Makedonci i drugi koji se smatraju pripadnicima islamske vjerske zajednice. S obzirom da odgovor 'Musliman' označava etničku, a ne vjersku pripadnost, taj odgovor mogu upisati i osobe bez vjere, ako smatraju da pripadaju toj etničkoj grupi“ (Mrđen, 2002). U istom popisu, za građane Jugoslavije koji se nisu bliže nacionalno opredijelili, upisan je odgovor: „Jugoslaven nacionalno neopredijeljen“, dok je za strane državljane koji se nisu nacionalno opredijelili bio predviđen odgovor: „nacionalno neopredijeljen“ (Mrđen, 2002).

U popisu 1971. godine, Muslimani su iskazani kao „Muslimani u smislu narodnosti“, a osobe koje su se opredijelile za regionalnu pripadnost iskazani su kao „Lica koja se nisu izjasnila.“ U popisima 1981. i 1991. godine, osobe koja su na pitanje o pripadnosti narodu, narodnosti ili etničkoj grupi dale odgovor 'Musliman' i u rezultatima su iskazane pod tim nazivom. Kao što je već navedeno, popisi 2001. i 2011. nisu bili provedeni, već je prvi popis u samostalnoj BiH proveden 2013. godine. U skladu s novom metodologijom popisa 2013. godine, uvedena je kategorija „Bošnjak“.

---

² Izvor: Nacionalni sastav stanovništva SFRJ Jugoslavije. Knjiga 1: Podaci po naseljima i opštinama, Beograd, 1991.

3.2. Promjene etničke strukture

U ovom potpoglavlju analizirat će se etnička struktura BiH od 1921. – 2013. Opaža se kako je broj stanovnika u BiH kontinuirano rastao sve do 1991. ali tom rastu nisu doprinosila sva tri naroda jednako (Tablica 3.). Iščitava se različita dinamika promjene broja stanovnika pojedinih etničkih skupina (Slika 4.).

Tablica 3. Narodnosni sastav BiH 1921. – 2013. po popisima stanovništva

God.	Ukupno	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Bošnjaci (%)	Srbi (%)	Hrvati (%)	Ostali (%)
	Aps.				%			
1921. ³	1 890 440	588 173	829 360	444 309	31,1	43,8	23,5	1,5
1931. ⁴	2 323 555	718 079	1 028 139	547 949	30,9	44,2	23,6	1,3
1948.	2 565 277	788 403	1 136 116	614 123	30,7	44,3	23,9	1,0
1953.	2 847 790	891 800	1 264 372	654 229	31,3	44,4	22,9	1,3
1961.	3 277 948	842 248	1 406 057	711 665	25,7	42,9	21,7	9,7
1971.	3 746 111	1 482 430	1 393 148	772 491	39,6	37,2	20,6	2,7
1981.	4 124 256	1 630 033	1 320 738	758 140	39,5	32,0	18,4	10,1
1991.	4 377 033	1 902 956	1 366 104	760 852	43,5	31,2	17,4	7,9
2013.	3 531 159	1 769 592	1 086 733	544 780	50,1	30,8	15,4	3,7

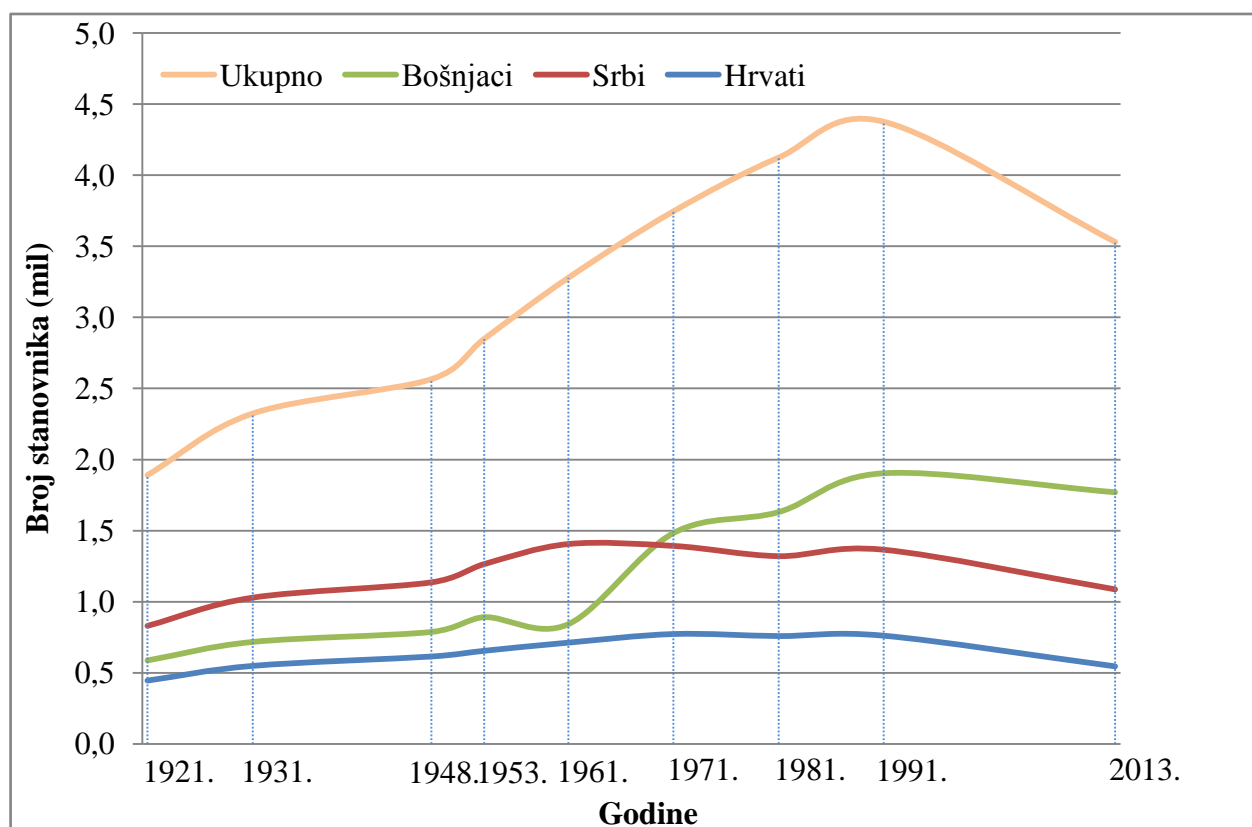
Izvor: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine, Sarajevo 1932.; Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, Knjiga II, prisutno stanovništvo prema veroispovesti, Beograd 1938.; Podaci za mesni-gradski narodni odbor, Knjiga IX, stanovništvo po narodnosti, po popisu od 15. marta 1948., Beograd 1954.; Popis stanovništva 1953., Knjiga XIII, Stanovništvo i domaćinstva, SZS, Beograd 1959.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1961. godini, nacionalni sastav stanovništva FNR Jugoslavije podaci po naseljima i opštinama, Knjiga III; Stanovništvo Bosne i Hercegovine, narodnosni sastav po naseljima, Tablica 4. Stalno stanovništvo prema narodnosti po općinama, popisi 1971., 1981. i 1991., Zagreb 1995.; Konačni rezultati Popisa 2013., Knjiga II, etnička i nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, materinji jezik, Sarajevo 2016.

Od početka promatranog razdoblja pa sve do popisa 1971. većinski narod u BiH, prema broju stanovnika, bili su Srbi. Porast broja pripadnika sva tri naroda do popisa 1961. bio je uglavnom konstantan. Prema popisu 1961. došlo je do pada broja Bošnjaka, dok je broj Hrvata rastao sve do 1971. godine. U razdoblju 1961.–1971. broj Bošnjaka je naglo narastao. Razlog pada broja Bošnjaka 1961. (u odnosu na 1953.) te nagli rast do 1971. vjerojatno je metodologija popisa tj. popisni termini koji su se koristili za Bošnjake u tom razdoblju, a koji

³ Stanovništvo se izjašnjavalo prema vjeroispovijesti

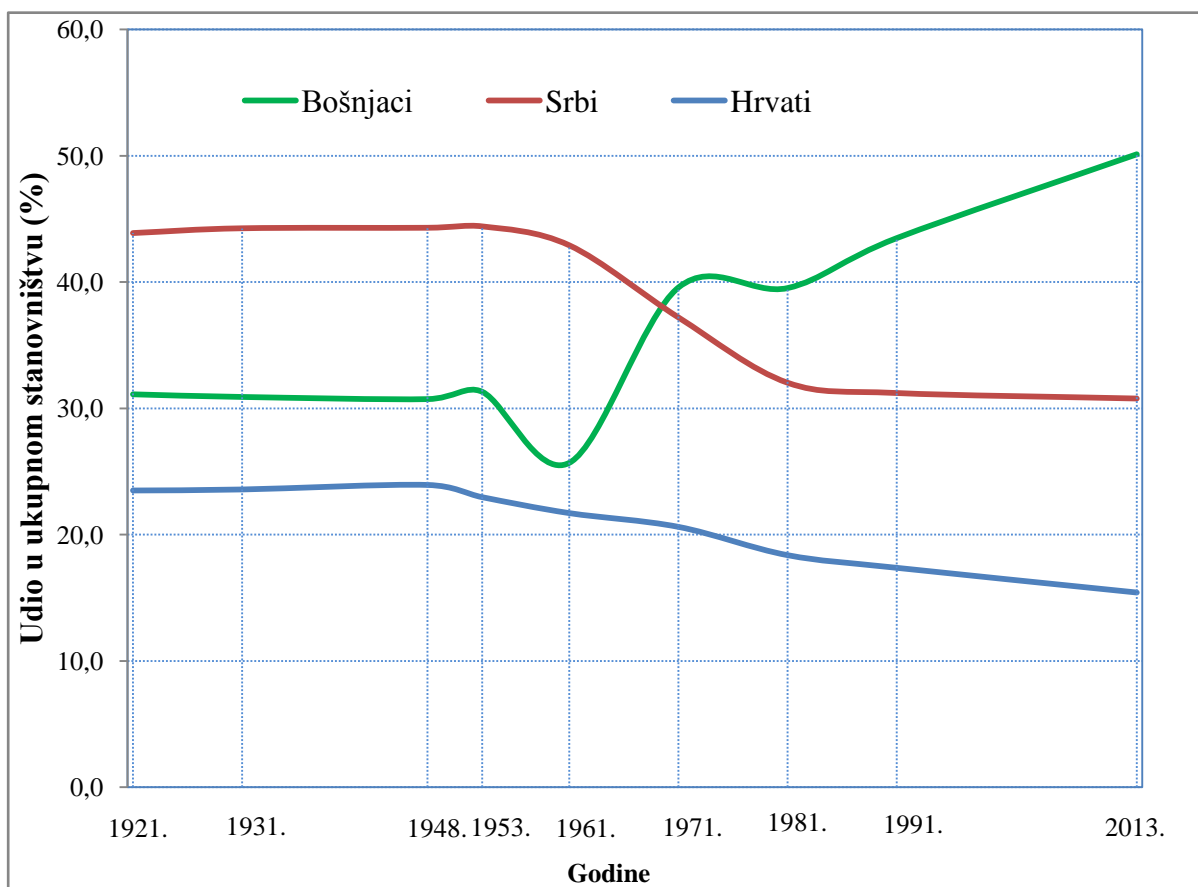
⁴ Stanovništvo se izjašnjavalo prema vjeroispovijesti i materinjem jeziku

nisu vjerno odražavali pripadnike islamske vjeroispovijesti. Kao primjer može se uzeti Općina Srebrenik koja je prema popisu stanovništva 1961. godine imala udio bošnjačkog stanovništva od 11,6% dok je već prema sljedećem popisu 1971. taj udio narastao na 73,3%. Broj Bošnjaka u BiH je rastao sve do popisa 1991. Međutim, od 1992. do 1995. na teritoriju BiH dogodio se ratni sukob između tri naroda. Taj sukob uvelike je utjecao na broj stanovnika te su sva tri naroda doživjela značajan pad ukupnog broja stanovnika. Prema podacima iz Tablice 3 vidljivo je da su u promatranom razdoblju od 1921.–2013. najveći porast broja stanovnika zabilježili Bošnjaci (200,9%), dok je broj Srba povećan za 31,0%, a Hrvata za 22,6%.

Slika 4 Kretanje broja stanovnika BiH i pripadnika triju konstitutivnih naroda 1921. – 2013.

Izvor: Isto kao za Tablicu 3

Slika 5 Udio pripadnika pojedinih etničkih skupina u BiH u ukupnom stanovništvu od 1921. do 2013. (%)

Izvor: Isto kao za Tablicu 3

Udio pojedinih narodnosti (Slika 5.) po popisima pokazuje da je do sredine 20. stoljeća (1953.) udio ova tri konstitutivna naroda zadržavao slične omjere kao i na početku promatranog razdoblja. Prema popisu 1948. godine, udio Hrvata je dosegao svoj maksimum od 23,9% u ukupnom stanovništvu, dok su Srbi najveći udio (u promatranom razdoblju) dosegli 1953. kada je iznosio 44,4%. Za razliku od Hrvata i Srba čiji udio kontinuirano opada (od trenutka maksimuma) sve do 2013., udio Bošnjaka od 1971., kada su postali najbrojnija etnička skupina u BiH, uglavnom kontinuirano raste da bi do 2013. godine dosegli maksimalan udio od 50,11%, čime je po prvi put jedna etnička skupina prešla granicu od 50% ukupnog stanovništva.

3.3. Promjena etničke strukture općina prema popisima stanovništva 1991. i 2013. godine

U međupopisnom razdoblju od 1991. do 2013. dogodile su se drastične promjene u broju stanovnika te je po prvi put jedan narod postao apsolutna većina u BiH. Budući da se u tom razdoblju dogodio rat između sva tri naroda koji je uvelike izmijenio etničku sliku BiH, to međupopisno razdoblje će se detaljnije analizirati u ovom dijelu rada.

3.3.1. Etnička struktura po općinama 1991. godine

Popis stanovništva 1991. godine proveden je u svih 109 općina Bosne i Hercegovine. Prema Popisu 1991. godine Bosna i Hercegovina je ukupno imala 4 377 033 stanovnika. Etničku strukturu stanovništva činilo je: 1 902 956 Bošnjaka (tada Muslimana) ili 43,4%; srpskog stanovništva je bilo 1 366 104 ili 31,2% i hrvatskog stanovništva je bilo 760 852 ili 17,4%. Uz pripadnost svojim nacionalnim identitetima: srpskom, hrvatskom i bošnjačkom, dio građana Bosne i Hercegovine izjasnio se kao Jugoslaveni (24 682 osobe ili 5,5% ukupnog broja stanovnika). U skupinu Ostali svrstano je 104 439 osoba (2,5%).

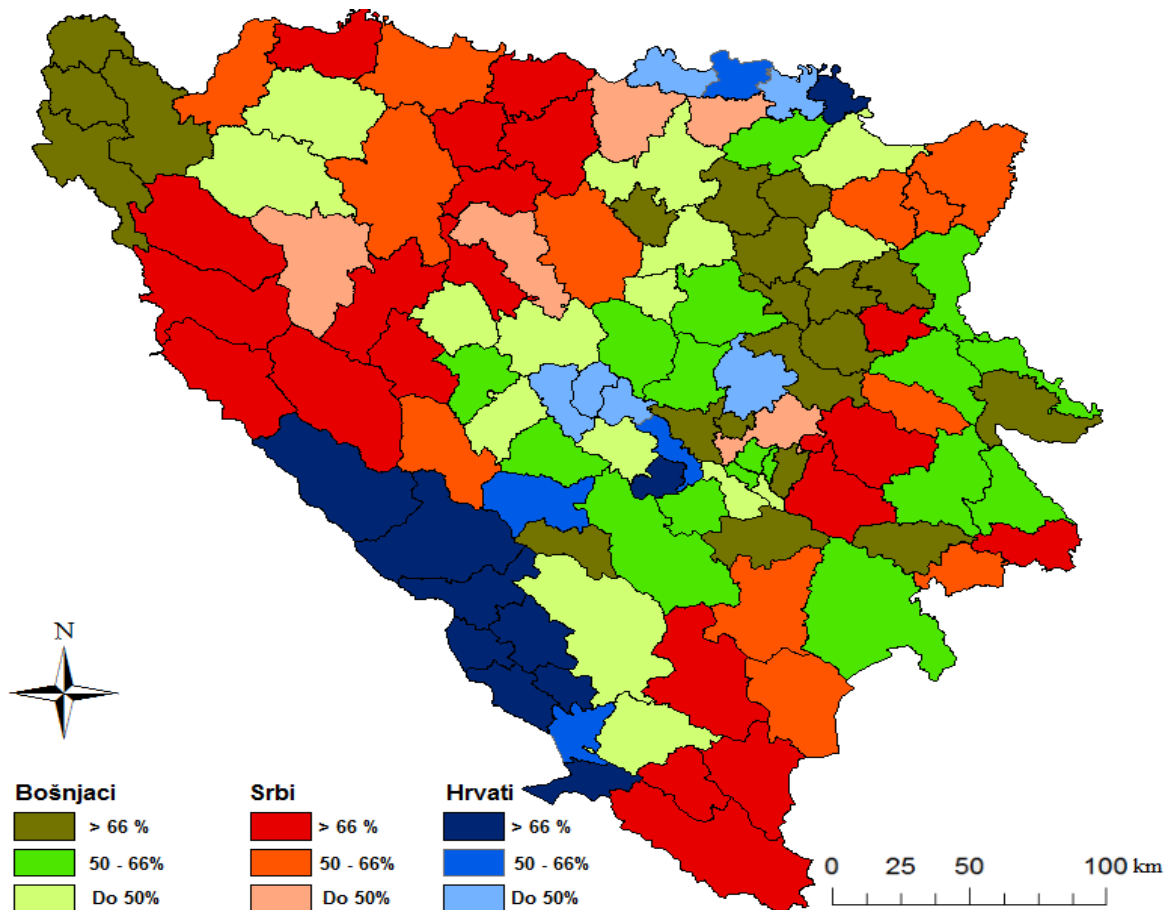
Prema teritorijalnom ustroju 1991. od 109 općina njih 50 je bilo sa dvotrećinskom većinom (više od 66%) jednog naroda (Slika 6⁵). Deset općina je imalo dvotrećinsku većinu hrvatskog stanovništva. To su općine (od najmanjeg /70%/ udjela do najvećeg /99,1%/): Kreševo, Livno, Orašje, Tomislavgrad, Neum, Ljubuški, Čitluk, Široki Brijeg, Posušje i Grude. Srpsku i bošnjačku dvotrećinsku većinu stanovništva imalo je po 20 općina.

Petnaest općina je imalo tronacionalnu strukturu gdje su u obzir uzete općine koje su imale barem 15% udjela svakog naroda. Posebno ovdje treba izdvojiti općine Modriču i Kotor Varoš koje su imale najujednačeniju strukturu stanovništva. Općina Modriča imala je 27,5% Hrvata, 29,13% Bošnjaka te 35,2 % Srba. Općina Kotor Varoš imala je 29% Hrvata, 30,1% Bošnjaka te 38,14% Srba.

---

⁵ Razredi su određeni tako da se prikaže u kojoj općini je udio pojedinog naroda do 50%, između 50% i dvije trećine te u kojoj živi dvije trećine ili više pripadnika jednog naroda.

Izrazito dvonacionalnu strukturu imale su 44 općine. U obzir su uzete općine u kojem su dva naroda imala udio u stanovništvu preko 35%. U deset općina dvonacionalnu strukturu čine Bošnjaci i Hrvati. To su Busovača, Fojnica, Gornji Vakuf, Kiseljak, Novi Travnik, Prozor, Travnik, Vitez i Žepče. Sve općine nalaze se na području Srednje Bosne. Hrvati i Srbi čine dvonacionalnu strukturu u općinama Bosanski Šamac, Derвента i Kupres. Osamnaest općina imalo je dvonacionalnu strukturu s bošnjačkim i srpskim stanovništvom.

Slika 6 Etnička struktura BiH 1991., po općinama

Izvor: izradio autor prema: Stanovništvo Bosne i Hercegovine, narodnosni sastav po naseljima, Tablica 4. Stalno stanovništvo prema narodnosti po općinama, popisi 1971.. 1981. i 1991., Zagreb 1995.

Osim prije navedenih općina s apsolutnom dvotrećinskom većinom hrvatskog stanovništva, 33 općine imale su od natpolovične većine do dvotrećinske. Općine s takvom hrvatskom većinom još su bile: Kiseljak, Čapljina, Odžak i Prozor. Preostale općine, njih 26, nije imalo apsolutnu većinu niti jednog naroda. S relativnom hrvatskom većinom to su bile: Novi Travnik, Vareš, Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Vitez i Busovača.

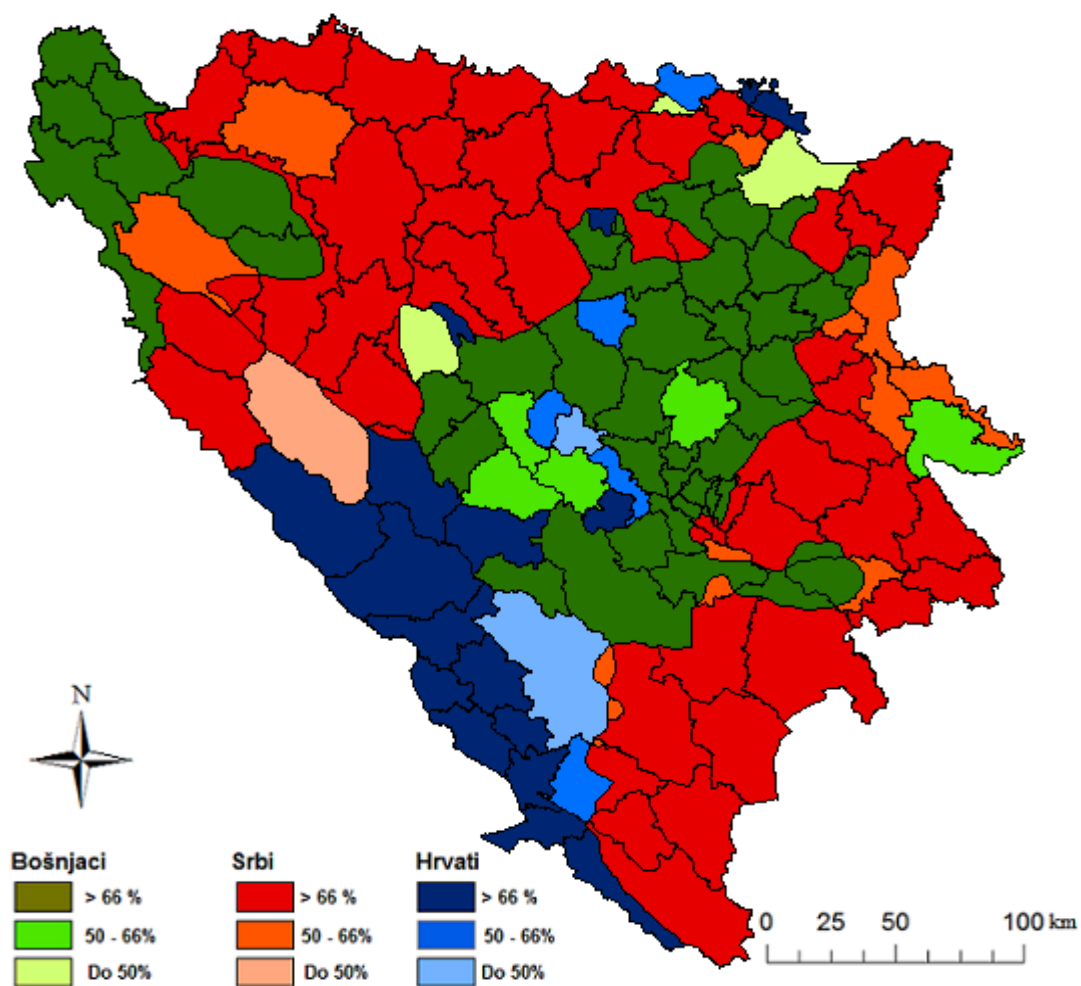
Promatrano u cjelini, Hrvati su živjeli u 14 općina s apsolutnom i šest s relativnom većinom (ukupno 20). Ukupna površina tog prostora bila je 6 534,6 km². Apsolutnu većinu Bošnjaci su činili u 37 općina, dok su u 15 bili relativna većina (ukupno 52). Te općine imaju površinu od 22 224,8 km². Srbi apsolutu većinu imaju u 32 općine, dok su u pet relativna većina (ukupno 37). Površina tog prostora bila je 22 426,8 km².

3.3.2. Etnička struktura po općinama 2013. godine

Ukupan broj stanovnika Bosne i Hercegovine po Popisu stanovništva 2013. godine iznosio je 3 531 159. Nacionalnu strukturu Bosne i Hercegovine čine: Bošnjaci: 1 769 592 (50,11 %), Hrvati: 544 780 (15,43 %), Srbi: 1 086 733 (30,78 %), pripadnici ostalih naroda u strukturi stanovništva Bosne i Hercegovine broje 96 539 pripadnika, dok se 33 515 stanovnika nije nacionalno izjasnilo.

Popis stanovništva 2013. godine je pokazao je da Bosna i Hercegovina u odnosu na Popis stanovništva 1991. godine imala 845 874 stanovnika manje. Najviše se, u odnosu na 1991. godinu, smanjio broj Srba (279 371), te Hrvata (216 072). Najmanje je smanjen broj Bošnjaka (133 360). Analizom relativne promjene broja stanovnika u razmatranom razdoblju, može se uočiti da su najveće smanjenje zabilježili Hrvati, čak 28,4%, Srbi 20,45% dok su Bošnjaci izgubili najmanje, 7%. Promijenjen je i postotak Srba, Hrvata i Bošnjaka u ukupnom stanovništvu Bosne i Hercegovine 2013. u odnosu na 1991. godinu. Udio Bošnjaka povećao se s 43,71% na 50,11% ukupnog stanovništva, Hrvata se smanjio sa 17,3% na 15,43%, dok se udio Srba smanjio s 31,3% na 30,78%. Do navedenih promjena došlo je pod utjecajem ratnih zbivanja. Prema procjenama međunarodnih institucija, tijekom prve tri godine rata u Bosni i Hercegovini nasilno je prognano ili raseljeno više od dva milijuna stanovnika Bosne i Hercegovine (Markotić, 2004).

Nakon rata, koji je trajao 1992.–1995. Daytonskim sporazumom postavljena je crta razgraničenja Federacije i Republike Srpske te je tom prilikom došlo do podjele 28 općina, kojima su se značajno promijenjene granice, a od dijelova preostalih starih općina u drugom entitetu stvorene su nove općine (Tablica 4.). Ratnim događajima u hrvatsko-bošnjačkom sukobu Općina Usora izdvojila se od Općine Tešanj. Općine Kostajnica, Čelić, Bužim i Milići također su novonastale u Bosni i Hercegovini, ali im granice nisu nastale na etničkoj podjeli (Raos, 2010).

Slika 7 Etnička struktura BiH 2013., po općinama

Izvor: Izradio autor na temelju: Konačni rezultati Popisa 2013., Knjiga II, etnička nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, materinji jezik, Sarajevo 2016.

Od 142 općine po popisu stanovništva 2013. njih 116 imalo je dvotrećinsku većinu (više od 66%) jednog naroda. Općine s hrvatskom dvotrećinskom većinom bile su (od najmanjeg /74,95%/ udjela do najvećeg /99,82%/): Prozor-Rama, Čapljina, Kreševo, Ravno, Livno, Orašje, Kupres (F-BiH), Tomislavgrad, Usora, Ljubuški, Domaljevac-Šamac, Neum, Čitluk, Grude, Široki Brijeg, Posušje i Dobretići. Prema tome, 17 općina imalo je dvotrećinsku većinu hrvatskog naroda, 53 srpskog naroda te 46 bošnjačkog (Slika 7.).

Tablica 4. Podijeljene i novonastale općine nakon rata u BiH

Br.	Federacija BiH	Republika Srpska
1.	Bosanska Krupa	Krupa na Uni
2.	Bosanski Petrovac	Petrovac
3.	Drvar	Istočni Drvar
4.	Ključ	Ribnik
5.	Kupres	Kupres
6.	Sanski Most	Oštra Luka
7.	Doboj Jug, Doboj Istok	Doboj
8.	Domaljevac-Šamac	Šamac
9.	Maglaj, Gračanica, Lukavac	Petrovo
10.	Gradačac	Pelagićevo
11.	Orašje	Donji Žabar
12.	Odžak	Vukosavlje
13.	Jajce	Jezero
14.	Dobretići	Kneževo
15.	Stari Grad	Istočni Stari Grad, Novo Sarajevo
16.	Ilidža	Istočna Ilidža
17.	Trnovo	Trnovo
18.	Čelić	Lopare
19.	Kalesija	Osmaci
20.	Sapna	Zvornik
21.	Teočak	Ugljevik
22.	Foča-Ustikolina	Foča
23.	Goražde	Novo Goražde
24.	Pale-Prača	Pale
25.	Mostar	Istočni Mostar
26.	Stolac	Berkovići
27.	Ravno	Trebinje

Izvor: Raos, 2010.

Prema popisu stanovništva samo tri općine su imale tronacionalnu strukturu ako se u obzir uzmu općine gdje sva tri naroda čine barem 15% udjela u stanovništvu. To su općine Vukosavlje, Glamoč i Brčko. Općina Brčko kao najbrojnija od ove tri zasigurno je najzanimljivija za promatranje. Od ukupno 83 516 stanovnika Bošnjaci su činili 42,36%, Srbi 34,58%, a Hrvati 20,66% stanovništva. Izrazito dvonacionalnu strukturu imalo je sedamnaest općina. U obzir se uzimaju općine s preko 35% udjela dvaju naroda. Hrvati i Bošnjaci čine takvu većinu u devet općina. To su: Busovača, Gornji Vakuf/Uskoplje, Jajce, Kiseljak, Mostar, Novi Travnik, Stolac, Vitez i Žepče. Hrvati i Srbi dvonacionalnu strukturu čine u Općini Pelagićevo u Republici Srpskoj. Sedam općina imalo je dvonacionalnu strukturu Srba i Bošnjaka. Osim općina s dvotrećinskom većinom stanovništva, 20 općina je imalo natpolovičnu do dvotrećinsku većinu jednog naroda. Općine s takvom hrvatskom većinom su: Kiseljak, Odžak, Stolac, Vitez i Žepče. Preostale općine, njih šest, nije imalo apsolutnu većinu niti jednog naroda. Općine s hrvatskom relativnom većinom bile su Mostar i Busovača.

Promatrano u cjelini, Hrvati žive u dvadeset dvije općine s apsolutnom i dvije s relativnom većinom. Ukupna površina toga prostora je 8 073,47 km². Srbi čine apsolutnu većinu u 60 te relativnu većinu u jednoj općini. Ukupna površina toga prostora je 27 203,70 km². Bošnjaci čine apsolutnu većinu u 51 općini, te relativnu većinu u tri općine. Ukupna površina tog prostora je 15 950,13 km².

Usporedbom etničke strukture općina po popisu stanovništva 1991. sa strukturom popisa 2013. godine pokazalo se kako je došlo do drastičnih promjena u etničkoj strukturi. Prema popisu 1991., 50 općina od njih 109 imalo je dvotrećinsku većinu jednog naroda, dok je na popisu 2013. to imalo 116 od 142 općine. Analizirajući relativne pokazatelje vidljivo je kako je došlo do izrazite homogenizacije dijelova BiH. Broj općina s dvotrećinskom većinom porastao je s 45,87% na 81,69%. Broj općina s natpolovičnom do dvotrećinskom većinom jednog naroda na popisu 1991 iznosio je 33, dok ih je na popisu 2013. bilo 20. Gledano u ukupnom broju, natpolovičnu većinu 1991. imalo je 88 općina, dok ih je 2013. bilo 136. Udio općina s natpolovičnom većinom porastao je sa 76,15% na 95,78%. Također, ovaj trend homogenizacije prostora vidljiv je i po općinama s relativnom većinom jednog naroda. Njihov udio smanjio se s 23,85% na 4,22%.

Posebno su na ovakvu promjenu nacionalnu strukturu u općinama Bosne i Hercegovine utjecale ratne migracije. „One su pokazale da je sudbina naroda povezana sa sudbinom „nacionalne vojske“. Etnos je dijelio sudbinu poražene vojske s kojom se povlačio s teritorija na kojima je stoljećima živio (povlačenja Hrvata s HVO-om u proteklom ratu iz Posavine, a potom i iz dijelova središnje Bosne; Srba s vojskom Republike Srpske iz dijelova Sarajeva, Mostara; Bošnjaka s Armijom BiH iz Foče i dijelova istočne Bosne). Svi su bježali u gradove svoje „matice“ (muslimani u gradove u kojima su muslimani činili većinu, Srbi u gradove u kojima su Srbi bili većina, Hrvati u gradove s većinskim hrvatskim stanovništvom). Izvan Bosne i Hercegovine Srbi su išli u Srbiju, a Muslimani i Hrvati u Hrvatsku.“ (Cvitković, 2017).

4. HRVATI U BOSNI I HERCEGOVINI

Pod utjecajem raznih povijesnih događanja, i nerijetko protiv svoje volje, Hrvati su živjeli u različitim državama. Hrvati danas, kao autohtoni narod, žive u dvije države: Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Hrvati u Bosni i Hercegovini (kao i u Hrvatskoj) potomci su slavenskog stanovništva koje je početkom 7. stoljeća naselilo ove prostore. Prvo razdoblje obuhvaća vrijeme od dolaska Hrvata u 7. stoljeću do 12. i prihvaćanja katoličanstva kao vjere koja će ih vezati za zapadnu kršćansku civilizaciju. O sljedećem razdoblju, srednjeg vijeka, do dolaska Osmanlija vuku se kontroverze. U to vrijeme na današnjem prostoru BiH živjeli su pripadnici tri vjere: katolici, pravoslavci i pripadnici Crkve bosanske (krstjani). Ovo je bilo razdoblje još uvijek nedefinirane i čvrsto neoblikovane nacionalne svijesti kao važnog elementa nacije (Žepić, 2015). Prema tome, trenutno postoje tri „službene“ verzije ovoga dijela povijesti. Bilo kako bilo u razdoblju vladavine Osmanskog carstva dio stanovništva prelazi na islam, a preostalo stanovništvo zadržava katoličanstvo i pravoslavlje. Moderna nacionalna svijest kod katoličkog stanovništva počela se razvijati potkraj 19. stoljeća kada su se pod utjecajem svećenstva, poglavito franjevac integrirali u hrvatsku naciju (Žepić, 2015).

Hrvati su danas jedan od triju konstitutivnih naroda u BiH, a njihov materinski jezik je hrvatski, koji je jedan od triju službenih jezika u toj zemlji. Današnju situaciju Hrvata u BiH objašnjava Cvitković (2010): „Nema sumnje da Srbi i Hrvati po svojoj državnoj, građanskoj pripadnosti pripadaju Bosni i Hercegovini, a po nacionalnoj pripadaju grupama koje se zovu Srbi i Hrvati. U političkom pogledu oni jesu bosansko-hercegovački građani, u nacionalno-kulturnom su Srbi i Hrvati. Pred Bosnom i Hercegovinom se postavlja pitanje očuvanja te raznovrsnosti ili njeno negiranje. Trećeg puta nema. Tako bar povijest pokazuje. Prvi model vodi u bogatstvo raznovrsnosti kultura, drugi u monotonu jednoobraznost. Zato treba spašavati, a ne uništavati raznovrsnost. Mir i sreća počivaju na kulturi različitosti, na različitostima, a ne na njihovom ukidanju. Nije izlaz u „odsutnosti različitosti“, mada je, treba priznati, u Bosni i Hercegovini došlo do krize različitosti“.

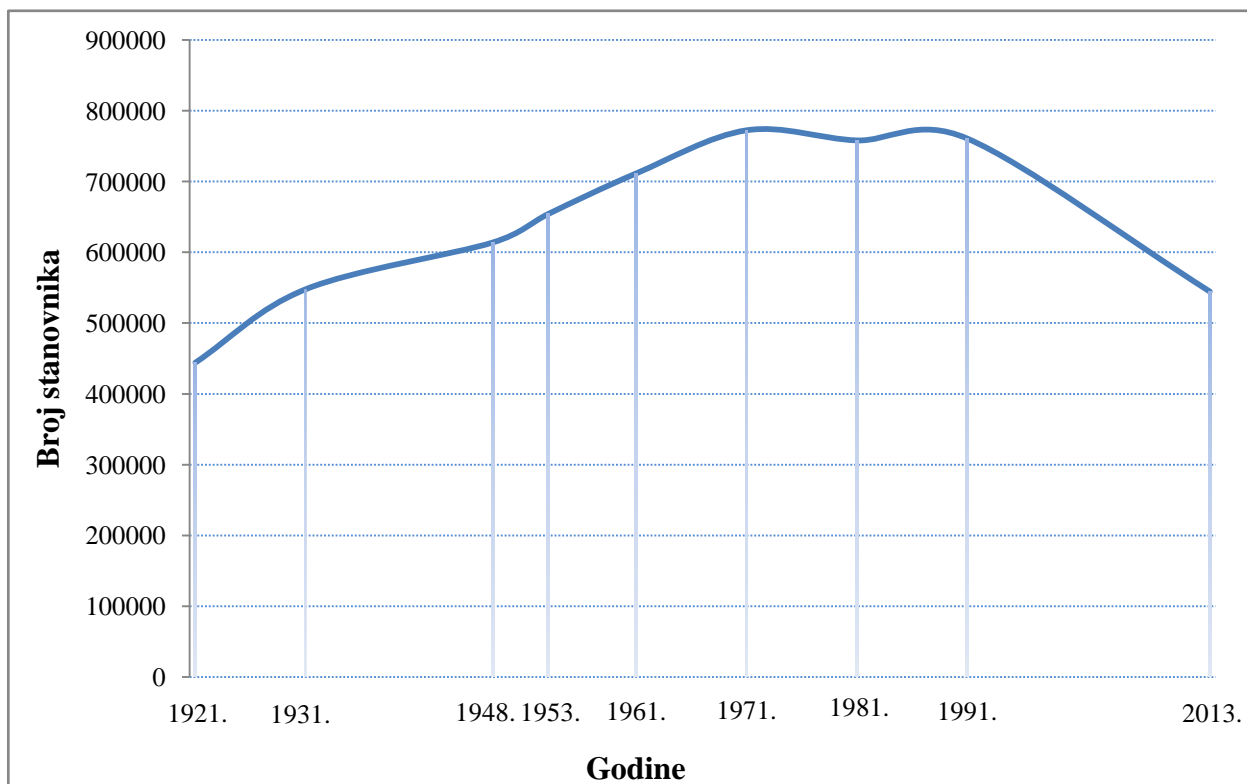
4.1. Kretanje broja Hrvata u BiH 1921.–2013.

Analiza kretanja broja Hrvata tijekom 20. stoljeća pokazala je kako je njihov broj rastao sve do 1971. godine kada je dosegao maksimum od 772 491 pripadnika. Na zadnjem popisu stanovništva broj Hrvata smanjio se na 544 780 što je približno broju s popisa stanovništva 1931. godine. Za razliku od apsolutnog broja Hrvata koji je rastao do 1971., udio Hrvata u ukupnom broju stanovnika rastao je samo do 1948. kada je dosegao svoj maksimum od 23,9% te od tada bilježi se konstantan pad da bi 2013. dosegao minimum od 15,4% (Tablica 5.).

Tablica 5. Kretanja broja Hrvata u BiH 1921. – 2013.

Godina	Broj Hrvata	Udio Hrvata (%)	Bazni indeks	Lančani indeks	Međupopisna promjena	Prosječna godišnja promjena
1921.	444 309	23,5	100,0	-	-	-
1931.	547 949	23,6	123,3	123,3	103 640	10 364
1948.	614 123	23,9	138,2	112,1	66 174	3 893
1953.	654 229	23,0	147,3	106,5	40 106	8 021
1961.	711 665	21,7	160,2	108,8	57 436	7 180
1971.	772 491	20,6	173,9	108,6	60 826	6 083
1981.	758 140	18,4	170,6	98,1	-14 351	-1 435
1991.	760 852	17,4	171,2	100,4	2 712	271
2013.	544 780	15,4	122,6	71,6	-216 072	-9 8212

Izvor: Isto kao Tablica

Slika 8 Kretanje broja Hrvata u BiH 1921. – 2013.

Izvor: Isto kao Tablica 3

Značajan porast broja stanovnika u međupopisnom razdoblju 1921.–1931. mogući je pokazatelj demografskog oporavka nakon razdoblja rata i epidemije, takozvanog kompenzacijskog razdoblja ili *baby booma*, ali i činjenice da je BiH u tom razdoblju bila u ranoj podetapi demografske tranzicije koju karakterizira visoka stopa prirodne promjene. Sljedeće međupopisno razdoblje 1931.–1948. zbog svog sedamnaestogodišnjeg trajanja „skriva“ gubitke stanovništva nastale u Drugome svjetskom ratu pa je u konačnici rezultat tog razdoblja pozitivan. Točnije, razdoblje nakon rata (slično kao i već spomenuto razdoblje prije rata) može se također svrstati u kompenzacijsko razdoblje pa je visoki natalitet „nadmjestio“ žrtve rata. U proteklom razdoblju udio Hrvata je blago rastao te je na popisu 1948. doživio svoj maksimum od 23,9%.

U sljedećih dvadesetak godina, u međupopisnim razdobljima 1948.–1953., 1953.–1961. i 1961.–1971. razvidan je lagani porast broja Hrvata, premda je bilo za očekivati da će poslijeratno kompenzacijsko razdoblje donijeti značajnije povećanje. Razlog manjeg povećanja je i značajan broj Hrvata koji su se u ratnim i poslijeratnim godinama odselili „trbuhom za kruhom“. Primjerice, stanovništvo zapadne Hercegovine koje je tih godina rata i

poraća doživjelo veliko siromaštvo masovno se selilo Slavoniju u sklopu planske kolonizacije toga kraja (Balta, 2000). Drugi čimbenik, kako prenosi Marić (2017), koji je smanjio očekivani porast, uzrokovan je ekonomskom i političkom emigracijom, tj. odlaskom u inozemstvo. Svi koji su otišli do 1962. godine tretirani su kao politički emigranti te im je povratak bio zabranjen. Mahom su to bili radno sposobni muškarci od 19 do 29 godina koji su bježali od političkog ugnjetavanja, a s druge strane zbog gospodarske bijede išli su trbuhom za kruhom. Ovi politički emigranti rijetko su se zadržavali u zemljama Zapadne Europe – te su im zemlje bile samo prve i sporedne postaje prema Americi ili Australiji. Zakon o amnestiji godine 1962. oslobodio je krivnje sve one koji su ilegalno otišli tražiti posao i političke izbjeglice. Savezni sekretarijat za rad izdao je 1961. „instrukciju o zapošljavanju u inozemstvu“, po kojoj su nezaposleni imali prioritet pri odlasku (Marić, 2017).

Također prema riječima Cvitkovića (2005) sve do Brijunskog plenuma i Mostarskog savjetovanja 1966., Hrvati su, posebno u zapadnoj Hercegovini, na svojim plećima nosili „križ“ i odgovornost za stradanja u Drugome svjetskom ratu. U vrijeme održavanja Mostarskog savjetovanja, Mostarski srez je obuhvaćao cijelu Hercegovinu: Od Ivan sedla do Jadranskog mora i od Livna do Trebinja. Imao je 365 713 stanovnika. Iako je 51% stanovnika bilo hrvatske nacionalnosti, zastupljenost Hrvata u kadrovskoj strukturi bio je daleko ispod toga broja. Hrvati nisu mogli biti primljeni u vojne i policijske škole, državne službe, nisu mogli dobiti studentske stipendije, dovođeni su im učitelji, suci, zdravstveni radnici iz drugih krajeva i, u pravilu, iz drugih naroda. Na primjer, samo 2,75% oficira u organima unutarnjih poslova Bosne i Hercegovine od 1945. do 1966. bili su hrvatske nacionalnosti. Također, samo dvije od četrnaest srednjih škola bile su u naseljima s većinskim hrvatskim stanovništvom (Ljubuški i Široki Brijeg). Tako je bilo sve do Mostarskog savjetovanja gdje su komunisti uspjeli proći kroz „moralnu katarzu“. Na savjetovanju je rečeno da je bilo dosta grešaka i nedosljednosti u provođenju nacionalne politike „posebno prema hrvatskom narodu“ u Bosni i Hercegovini. Cvijetan Mijatović iznio je svoje viđenje, te je ukazao na „zatajivanje“ i samoga hrvatskoga imena: „slušajući izlaganja diskutanata, i Muslimana i Hrvata i Srba, samo čujem „stanovništvo zapadne Hercegovine“, „stanovništvo toga kraja“, „narod toga kraja“, a hrvatsko ime kao da se libimo da spomenemo. Nije li tu nešto ostalo nad čim se treba da se zamislimo. Ljudi će čitati ovo, objavit će se ovi materijali, ljudi će primijetiti da se pripadnici jednog naroda spominju kao bezimeni element“. „Imali smo jedan period, nažalost poslije naše revolucije, da je u pojedinim krajevima teško bilo Hrvat biti“ istakao je Mijatović (Cvitković, 2005).

Cvitković (2005) dodaje da je, nakon toga savjetovanja, već 1970. u SDB-u (Služba državne bezbednosti) bilo 13,7% Hrvata, a među „operativcima“ 22,6%. Među sucima Vrhovnog suda od 1950. do 1980. Hrvata je bilo 17,2%. Među zaposlenicima u organima RSUP-a (Republički sekretarijati za unutrašnje poslove) BiH (1985.) bilo je 16,8% Hrvata. U državnoj sigurnosti (1990) Hrvata je bilo 19,2%.

Sve do sedamdesetih godina 20. st. biološki najvitalniji dio hrvatskog stanovništva uspješno je nadoknađivao ratne i iseljeničke demografske gubitke, uzrokovane 2. svjetskim ratom i poratnim iseljavanjem. Međutim, demografska prijelomnica hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini dogodila se u sljedećem međupopisnom razdoblju, 1971. – 1981., kada se broj Hrvata prvi put smanjio u istraživanom razdoblju u odnosu na prethodni popis. Taj prvi pokazatelj depopulacije u 20. stoljeću bio je rezultat gospodarsko-političkih promjena, tj. odlaska na „privremeni rad“ u zemlje Zapadne Europe koji je u tom razdoblju doživio svoj maksimum. Razlozi odlaska na rad u inozemstvo bili su prema Mariću (2017): nemogućnost zarade, opća besperspektivnost, te neprekidne političke torture. Nadalje, prema Juki (1995) potkopavanje Hrvata na prostorima Bosne i Hercegovine teklo je pod skrivanjem iza izraza „ravnopravnosti konstitutivnih naroda“. Uz to je prebacivanje povijesne krivnje omogućilo političku, vjersku, nacionalnu i gospodarsku diskriminaciju.

Najsnažniji val vanjskih migracija Hrvata bio je u razdoblju od 1968. do 1973. kada odlasci više nisu bili pojedinačni, kao dotad, nego su bili masovni i organizirani. Nisu išli samo muškarci, nego i žene i čitave obitelji (Marić, 2017). Dokaz ovome je to da su se na popisima stanovništva 1971. i 1981. radnici u inozemstvu te članovi njihovih obitelji po općinama bili bilježeni kao posebna popisna kategorija (Tablica 6.)

Tablica 6. Aktivno stanovništvo i stanovništvo u inozemstvu u odabranim općinama BiH 1971. i 1981.

Općina/God.	Aktivno		Zaposleno u inozemstvu		Br. članova obitelji koji borave u inozemstvu	Udio zaposlenih u inozemstvu u ukupno aktivnom stanovništvu		Udio stan. u inozemstvu
	1971.	1981.	1971.	1981.		1971.	1981.	
Čitluk	4 911	4 504	2 124	1 023	692	30,2%	18,5%	12,2%
Grude	6 055	6 673	2 438	1 505	746	28,7%	18,4%	12,7%
Široki Brijeg	7 518	7 692	3 337	1 787	1 149	30,7%	18,9%	11,3%
Ljubuški	7 891	9 185	3 879	2 154	1 102	33,0%	19,0%	11,8%
Posušje	4 319	4 622	2 360	1 533	600	35,3%	24,9%	13,0%
Tomislavgrad	8 342	5 681	5 641	4 074	1 275	40,3%	41,8%	17,4%
Nevesinje	7 335	5 735	798	427	249	9,8%	6,9%	4,1%
Trebinje	10 267	11 962	298	245	155	2,8%	2,0%	1,3%
Živinice	10 787	13 856	760	1 009	468	6,6%	6,8%	3,0%
Kalesija	9 346	10 459	1 037	1 408	445	10,0%	11,9%	4,9%

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991., stanovništvo – uporedni podaci 1971., 1981. i 1991., Sarajevo, 1998.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., Stanovništvo i domaćinstva, uporedni podaci 1971., i 1981. za opštine

Kao dokaz odnosa prema Hrvatima i uvjeta u kojim su Hrvati živjeli napravljena je usporedba većinskih hrvatskih općina s općinama u kojim su većinski narod bili Srbi i Bošnjaci. Za usporedbu su uzete općine s najvećim udjelom hrvatskog stanovništva te po dvije općine s većinskim srpskim i bošnjačkim stanovništvom koje su imale približan broj stanovnika kao i navedene hrvatske općine. Udio stanovništva zaposlenog u inozemstvu u ukupno aktivnom stanovništvu za hrvatske općine kretao se za 1971. od 28,71% u Grudama pa do 40,34% u Tomislavgradu. Za usporedbu taj postotak u općinama sa srpskom i bošnjačkom većinom bio je manji od 10%. Također, i na popisu 1981. općine s hrvatskom većinom su bilježile veći udio zaposlenih u inozemstvu. Taj broj se kretao od 18,4% u Grudama, do 41,76% u Tomislavgradu. U općinama sa srpskom većinom udio za Trebinje iznosio je 2,01%, dok je za Nevesinje iznosio 6,93%. Općine Živinice i Kalesija, s većinskim bošnjačkim stanovništvom, imale su udio od 6,79% te 11,86%. Uvidom u ukupni udio stanovništva koji boravi u inozemstvu vidljivo je kako su Hrvati počeli masovno odlaziti u strane zemlje, tako se taj udio za općine s hrvatskom većinom kreće od 11,26% za Široki Brijeg do 17,44% za Tomislavgrad. Istovremeno, analizirane općine sa srpskom i bošnjačkom većinom imaju udio do maksimalno 4,92%. Usporedba koja bi uzimala u obzir i neke druge općine dala bi iste rezultate.

Vrlo je važno napomenuti da su vanjske migracije nagrizable demografsku okosnicu hrvatskog naroda jer je iseljavao biološki najvitalniji dio stanovništva, tj. stanovništvo u fertilno najproduktivnijoj dobi, od 19-35 godina. S druge strane, pokazalo se da je pojam „privremeno“ najčešće rezultirao onim „trajno“ što se odrazilo na demografski i ekonomski razvitak Bosne i Hercegovine (Marić, 2017). Masovni odlazak ovoga najvitalnijeg dijela Hrvata prouzrokovao je i to da su Hrvati na svim popisima stanovništva od 1948. smanjivali svoj udio u ukupnom stanovništvu Bosne i Hercegovine.

Sljedeće međupopisno razdoblje, 1981.–1991., donijelo je minimalni porast broja Hrvata (0,36%), što je nekad bilo daleko ispod očekivanog. Iako je zabilježen porast broja stanovnika, također je očito da se trend iseljavanja Hrvata nastavio (Tablica 7.). Hrvati kao najmalobrojniji konstitutivni narod imali su najveći udio u stanovništvu koje se nalazi u inozemstvu. Također, ono što zabrinjava je i veliki broj Hrvata koji je i rođen u inozemstvu što pak potkrepljuje tezu kako privremeni odlazak u inozemstvo ipak označava i trajni odlazak u dosta slučajeva.

Tablica 7. Aktivno stanovništvo i stanovništvo u inozemstvu prema popisu 1991.

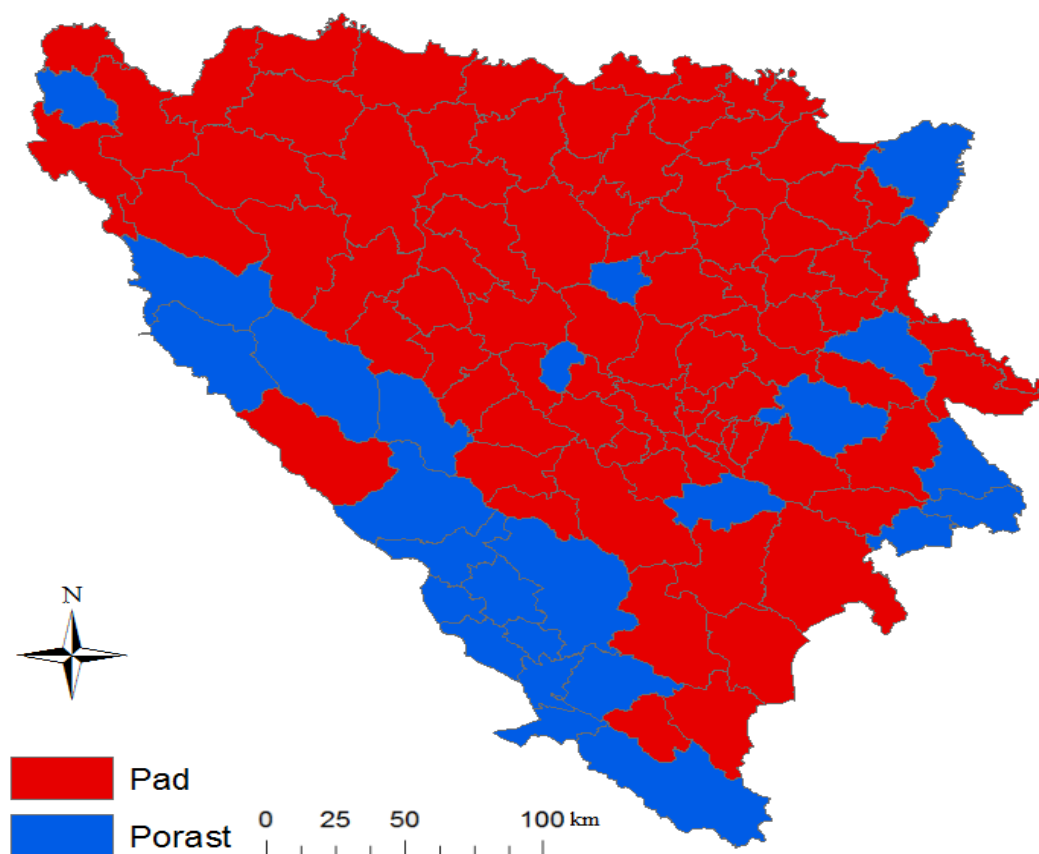
	Ukupno	Na radu u inozemstvu		Borave kao članovi obitelji		Udio u ukupnom radu u inozemstvu	Udio pripadnika naroda u inozemstvu
		Ukupno	Od toga rođeni u inozemstvu	Ukupno	Od toga rođeni u inozemstvu		
Muslimani	55 139	40 911	454	14 228	6 692	23,54%	2,90%
Srbi	59 707	45 898	525	13 809	6 817	25,49%	4,37%
Hrvati	91 498	60 983	1 176	30 515	14 687	39,07%	12,03%
Ostali	27 869	17 274	742	10 595	3 325	11,90%	-
Ukupno	234 213	165 066	2 897	69 147	31 521	-	-

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine, Građani Republike BiH na privremenom radu – boravku u inostranstvu, Statistički bilten, Sarajevo, 1994.

Spomenute emigracije hrvatskog stanovništva u Bosni i Hercegovini, u posljednjoj četvrtini 20. stoljeća prouzročile su da je ona, kako je slikovito opisao Ante Markotić (2004), „...svakog sata ostajala bez jednog Hrvata. Mjesečno je prestalo postojati jedno hrvatsko selo, a godišnje se gubio po jedan hrvatski gradić u BiH“.

Razdoblje 1991.–2013. donijelo je, kako i za ostale narode tako i za Hrvate, velike demografske gubitke zbog ratnih sukoba. Osim ratnog iseljavanja, došlo je i do poslijeratnog vala iseljavanja iz Bosne i Hercegovine, odnosno postupnog iseljavanja hrvatskog stanovništva iz većih gradova s prostora Federacije u postdaytonskom vremenu.

Prema popisu 2013. vidljivo je kako se broj Hrvata smanjio za 216 072 i dosegao je približnu razinu kao i na popisu 1931. Kako bi se lakše usporedili podaci dvaju popisa, općine koje su se podijelile tijekom i nakon rata svedene su na njihove granice iz 1991. godine. Rezultati analize pokazali su da se broj Hrvata smanjio u 84 općine dok se povećao samo u njih 25 (Slika 9.).

Slika 9 Promjena broja Hrvata po općinama 1991. – 2013.

Izvor: Stanovništvo Bosne i Hercegovine, narodnosni sastav po naseljima, Tablica 4. Stalno stanovništvo prema narodnosti po općinama, popisi 1971., 1981. i 1991., Zagreb 1995.; Konačni rezultati Popisa 2013., Knjiga II, etnička nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, materinji jezik, Sarajevo 2016.

Trend iseljavanja koji je započeo u drugoj polovini 20. stoljeća intenzivirao se u razdoblju nakon rata, nastavlja se i danas. Glavni uzroci iseljavanja prema Pejanoviću (2010.) odnose se na: 1. nemogućnost zapošljavanja, 2. teškoće u postizanju kulturne ravnopravnosti, 3. osjećaj neravnopravnosti hrvatskog naroda uslijed dvoentitetske podjele države Bosne i Hercegovine i 4. neizvjesnu političku budućnost Bosne i Hercegovine. Najveći problem za mlade ljude je nezaposlenost koja je dostigla na 40% radno sposobnog stanovništva, što predstavlja najveći postotak nezaposlenosti u zemljama jugoistočne Europe. Mladi ljudi sve više odlaze i na školovanje u zemlje Zapadne Europe. Također, mnogi nakon svog školovanja u BiH traže zaposlenje u zemljama Europske unije. Posebice se ovo odnosi na Hrvate u BiH koji imaju hrvatske osobne dokumente te nesmetano odlaze u zemlje EU, poglavito u Republiku Hrvatsku. Poseban je problem što to zaposlenje sa sobom vodi i formiranje obitelji te na kraju i stalni boravak u mjestu zaposlenja. Hrvatska pomoć Hrvatima u Bosni i Hercegovini mogla bi više biti usmjerena na poduzetništvo i zapošljavanje mladih ljudi. Hrvati, također, imaju probleme u ostvarivanju kulturnog identiteta i ravnopravnosti. Taj problem se javlja, primjerice, u pogledu prava upotrebe jezika i u sferi informiranja. Pravo upotrebe hrvatskog jezika valja osigurati uz punu ravnopravnost s jezikom srpskog i bošnjačkog naroda, te osigurati da i Hrvati dobiju javnu televiziju na svome jeziku, koju već imaju dva druga naroda (Pejanović, 2010).

Neuspjeli pokušaji promjene Daytonskog ustava BiH te nametanje hrvatskog člana predsjedništva od strane Bošnjaka također kod hrvatskog naroda unose osjećaj neizvjesnosti za političku budućnost Bosne i Hercegovine. Ako se ova pitanja ne riješe, porast će osjećaj neravnopravnosti, a time će jačati tendencija iseljavanja Hrvata iz Bosne i Hercegovine.

4.2. Prostorni razmještaj Hrvata u BiH 1921.–2013.

Budući da se broj općina, njihova površina i broj naselja u njima mijenjao tijekom istraživnog razdoblja, za praćenje prostornog razmještaja Hrvata uzet će se u obzir regionalna podjela Bosne i Hercegovine.

Prema Spahić i Jahić (2014) regionalna podjela BiH s entitetskom i županijskom diobom potpuno odbacuje geografske kriterije kao što su: fizionomija, homogenost, nodus, funkcije i sl. Analizom unutarnjih granica ne pokazuje se nikakav korelativni nivo usuglašenosti prema prirodnogeografskoj kompleksnoj i komponentnoj strukturi, već je jasno

kako je jedini kriterij za povlačenje granica bila nacionalna pripadnost stanovništva na tom teritoriju. Također, novoformirana područja nemaju karakter funkcionalne geografske samoodržive cjeline. Spahić i Jahić (2014) također navode kako su županijske granice i međuentitetska granica dezintegracijski faktor koji sijeku reljefne strukture, riječne slivove, riječnu mrežu, pejzažnu strukturu, funkcionalnu povezanost prirodnih resursa prema prerađivačkim kapacitetima itd. Te granice se ne mogu nazvati niti geografske niti političko-geografske pa, prema tome, nemaju nikakav geografski smisao po kojima bi se izvršila regionalizacija državnog teritorija. S obzirom na to javila se potreba regionalizacije BiH koja bi se pridržavala geografskih kriterija. U tu svrhu Spahić je u svom radu (2007.) napravio kompleksnu regionalizaciju Bosne i Hercegovine na osnovi kriterija uvjetno-homogene regionalizacije. Prema tome teritorij Bosne i Hercegovine dijeli se na četiri makroregije: Sjeverna Bosna, Središnja Bosna i Hercegovina, regija visokog krša i mediteranska regija (mediteranska Hercegovina)

Makroregionalne cjeline dijele se na mezoregije:

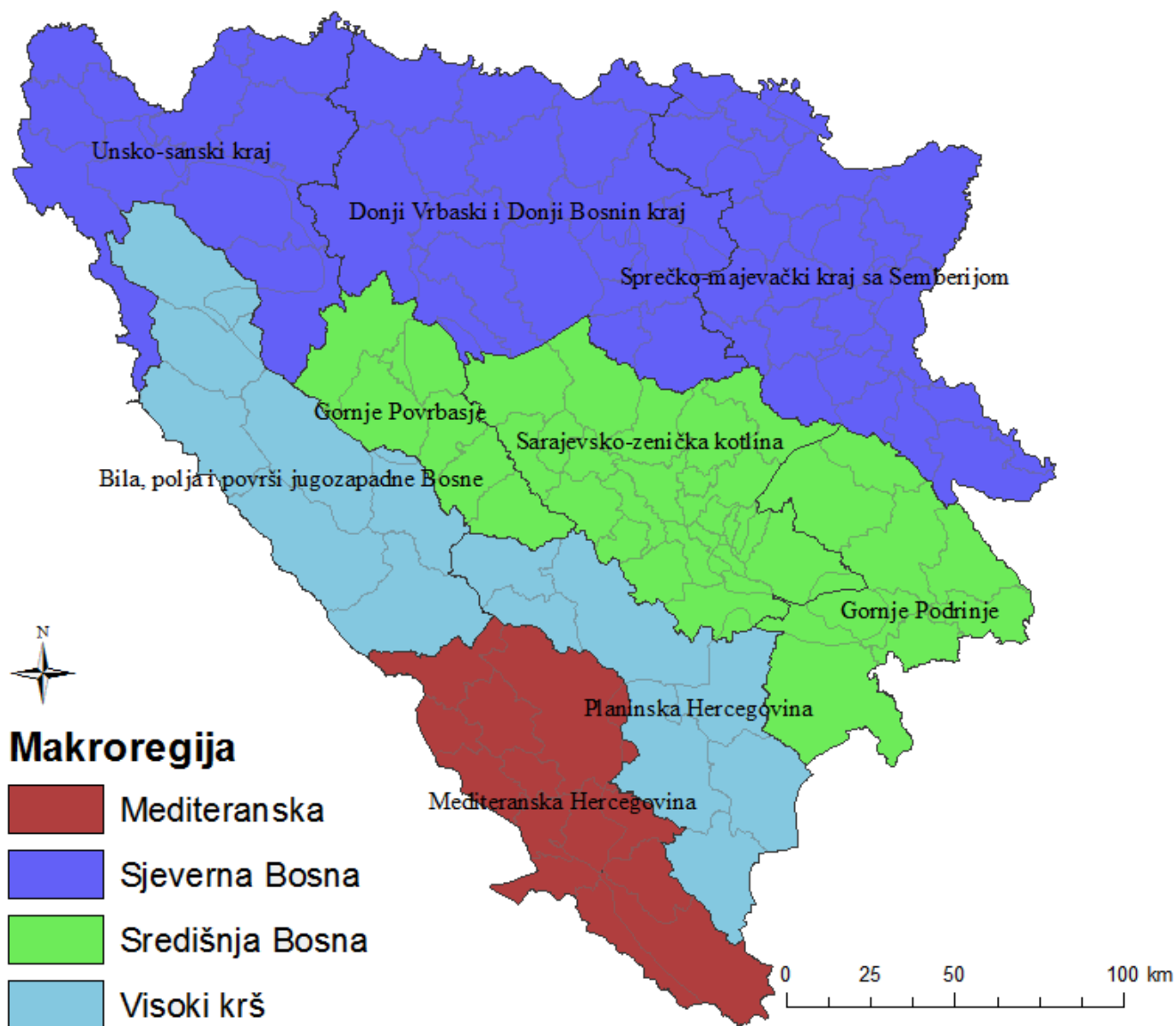
Makroregija Sjeverna Bosna dijeli se na: 1) Sprečko-majevački kraja sa Semberijom 2) Donji Vrbaski i Donji Bosnin kraja i 3) Unsko-sanski kraj. Makroregija Središnja Bosna i Hercegovina dijeli se na: 1) Sarajevsko-zeničku kotlinu 2) Gornje Povrbasje i 3) Gornje Podrinje. Makroregija Visokog krša dijeli se na: 1) Bila, polja i površi jugozapadne Bosne i 2) Područje hercegovačkih rudina (planinska Hercegovina), dok se Mediteranska Hercegovina dijeli samo na mikroregije (Slika 10.).

Mezoregije dalje su podijeljene i na mikroregije. U sjevernu Bosnu ubrajaju se: Bihćka krajina, Cazinska krajina, Potkozarje, Prijedorska kotlina, Lijeve polje, Banjalučki kraj, Prijedorska kotlina, Ivanjsko polje, Dobojska kotlina, Uzlomic i Borja-niske šumovite planine, otočne planine Vučjak i Motajica, Tuzlanska kotlina, Semberija, Posavina i Podrinje.

U sastavu središnje BiH Sarajevsko-zenička kotlina okupila je milijun stanovnika i većinu industrijskih kapaciteta suvremene BiH. Glavni centar je Sarajevo, dok su niži centri Zenica i Travnik, a Gornje Povrbasje i Istočna Bosna ratom su opustošene.

U makroregiji Visokog krša nalaze se južni dio Bihćke krajine, Livanjsko, Duvanjsko i Glamočko polje te oblast visokog krša istočne Hercegovine. Ova regija nema većeg centra. Konjic, Livno, Tomislavgrad, Kupres i Drvar su najveća središta.

Makroregija Mediteranska Hercegovina obuhvaća polja u kršu Zapadne Hercegovine (Ljubuško, Posuško, Kočerinško, Mostarsko blato), Istočne Hercegovine (Popovo i Trebinjsko polje) te polja uz donji tok Neretve i neumsko područje.

Slika 10 Regionalna podjela BiH

Izvor: Izradio autor na temelju Spahić (2007)

4.2.1. Prostorni razmještaj Hrvata u BiH do popisa 1991. godine

Prema popisima stanovništva u Bosni i Hercegovini općine su razvrstane po mezoregijama na osnovu prije spomenute regionalizacije (Tablica 8.). Na prvom popisu 1921. najveći broj Hrvata smjestio se u pet regija. Gledajući prostorno, Hrvati su u najvećem dijelu naseljavali prostor mediteranske Hercegovine i jugozapadne, središnje, sjeverne te sjeveroistočne Bosne.

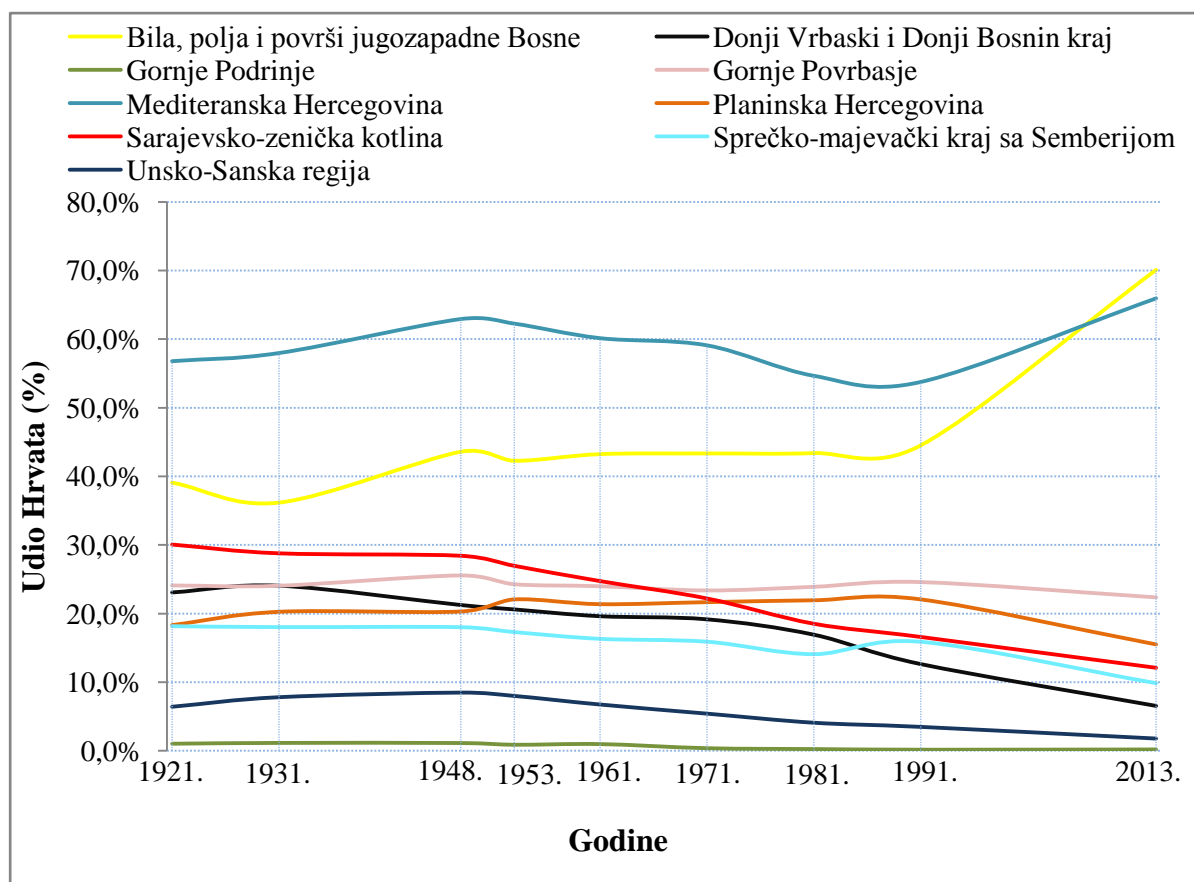
Tablica 8. Broj Hrvata u regijama prema popisima stanovništva od 1921. do 1991.

Regije	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Bila, polja i površi jugozapadne Bosne	51 589	57 538	62 966	61 713	66 438	66 313	60 190	59 604
Donji Vrbaski i Donji Bosnin kraj	86 987	114 671	121 304	128 892	138 220	150 569	148 545	125 013
Gornje Podrinje	1 051	1 505	1 515	1 389	1 773	701	438	261
Gornje Povrbasje	20961	24 636	29 145	30 442	33 883	36 184	41 129	45 400
Mediteranska Hercegovina	103 956	124 542	138 727	145 183	151 885	164 201	161 884	170 258
Planinska Hercegovina	18 097	22 223	23 774	26 562	26 819	26 862	26 552	26 358
Sarajevsko-zenička kotlina	76 164	92 138	111881	126 089	149718	168 875	167 222	170 255
Sprečko-majevački kraj sa Semberijom	66 956	83 677	96 220	104 653	115 488	133 716	131 367	145 246
Unsko-sanski kraj	18 548	27 019	28 591	29 306	27 442	25 070	20 813	18 457

Izvor: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine, Sarajevo 1932.; Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, Knjiga II, prisutno stanovništvo prema veroispovesti, Beograd 1938.; Podaci za mesni-gradski narodni odbor, Knjiga IX, stanovništvo po narodnosti, po popisu od 15. marta 1948., Beograd 1954.; Popis stanovništva 1953., Knjiga XIII, Stanovništvo i domaćinstva, SZS, Beograd 1959.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1961. godini, nacionalni sastav stanovništva FNR Jugoslavije podaci po naseljima i opštinama, Knjiga III; Stanovništvo Bosne i Hercegovine, narodnosni sastav po naseljima, Tablica 4. Stalno stanovništvo prema narodnosti po općinama, popisi 1971.. 1981. i 1991, Zagreb 1995.

Gledano na razini spomenutih mikroregija, najviše Hrvata se smjestilo na područjima zapadne i središnje Hercegovine (uz rijeku Neretvu), poljima Jugozapadne Bosne, Banjalučkom kraju, Dobojskoj kotlini, Bosanskoj Posavini, u njenom istočnom dijelu, području rijeke Lašve u Središnjoj Bosni te u trokutu velikih gradova Sarajeva, Tuzle i

Zenice. Na prostoru zapadne i sjeverozapadne Bosne živio je mali dio Hrvata kao i na prostoru Istočne Hercegovine. Na području istočne Bosne uz rijeku Drinu na granici s današnjom Srbijom Hrvata gotovo da i nije bilo.

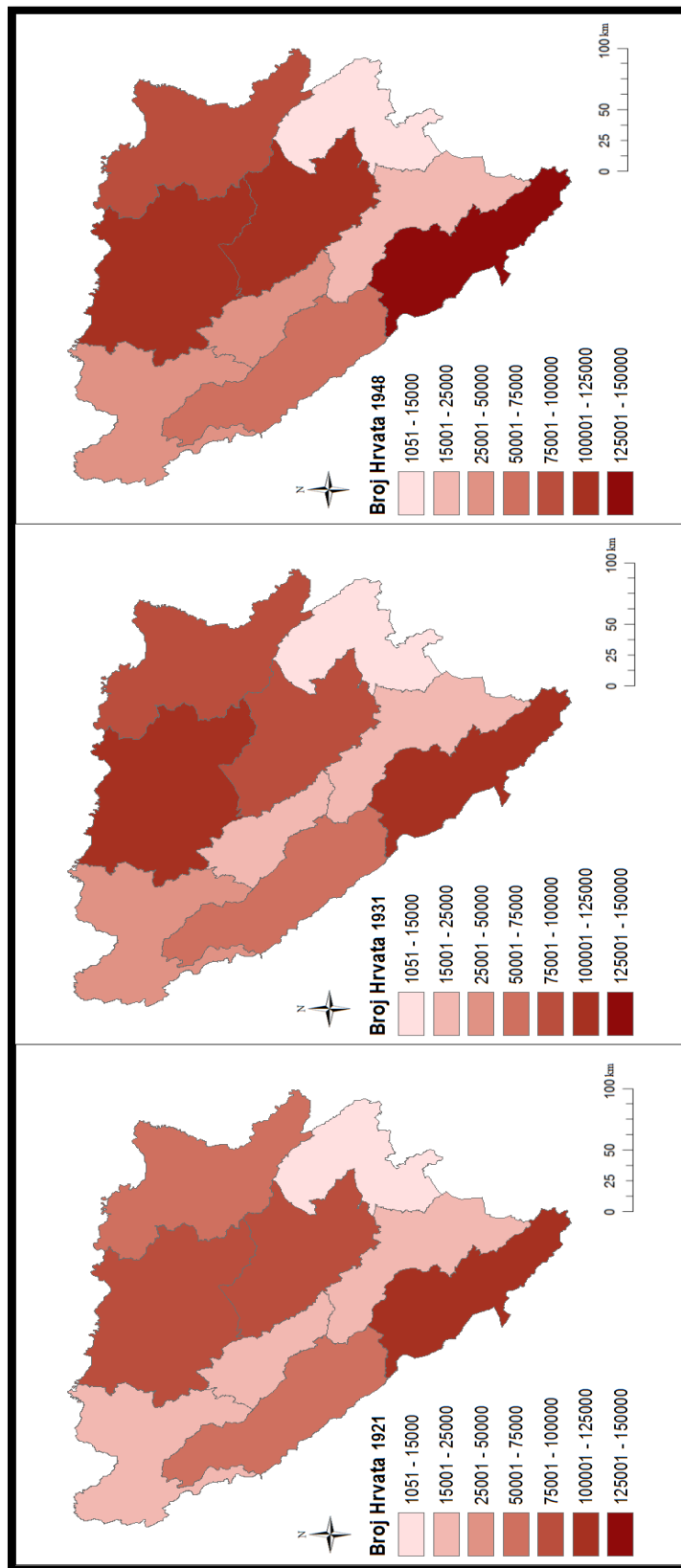

Slika 11 Udio Hrvata po regijama BiH 1921.–2013.

Izvor: Isto kao Tablica 3

Kada se pogleda udio Hrvata u svakoj regiji, može se vidjeti da su Hrvati samo u Mediteranskoj Hercegovini bili apsolutna većina (Slika 11.). Više od 30% udjela Hrvata imale su regije Sarajevsko-zenička kotlina te Bila, polja i površi jugozapadne Bosne. Gornje Podrinje i Unsko-Sanska regija imale su udio Hrvata manji od 10%.

Do popisa 1948. broj Hrvata je proporcionalno rastao u svim regijama (Slika 12.). Za razliku od toga, udio Hrvata je varirao od regije do regije. Najveći porast udjela imale su Mediteranska Hercegovina te regija bila, polja i površi JZ Bosne. U regijama Donji Vrbaski i Donji Bosnin kraj, Sarajevsko-zenička kotlina te Sprečko-majevački kraj sa Semberijom smanjio se udio Hrvata.

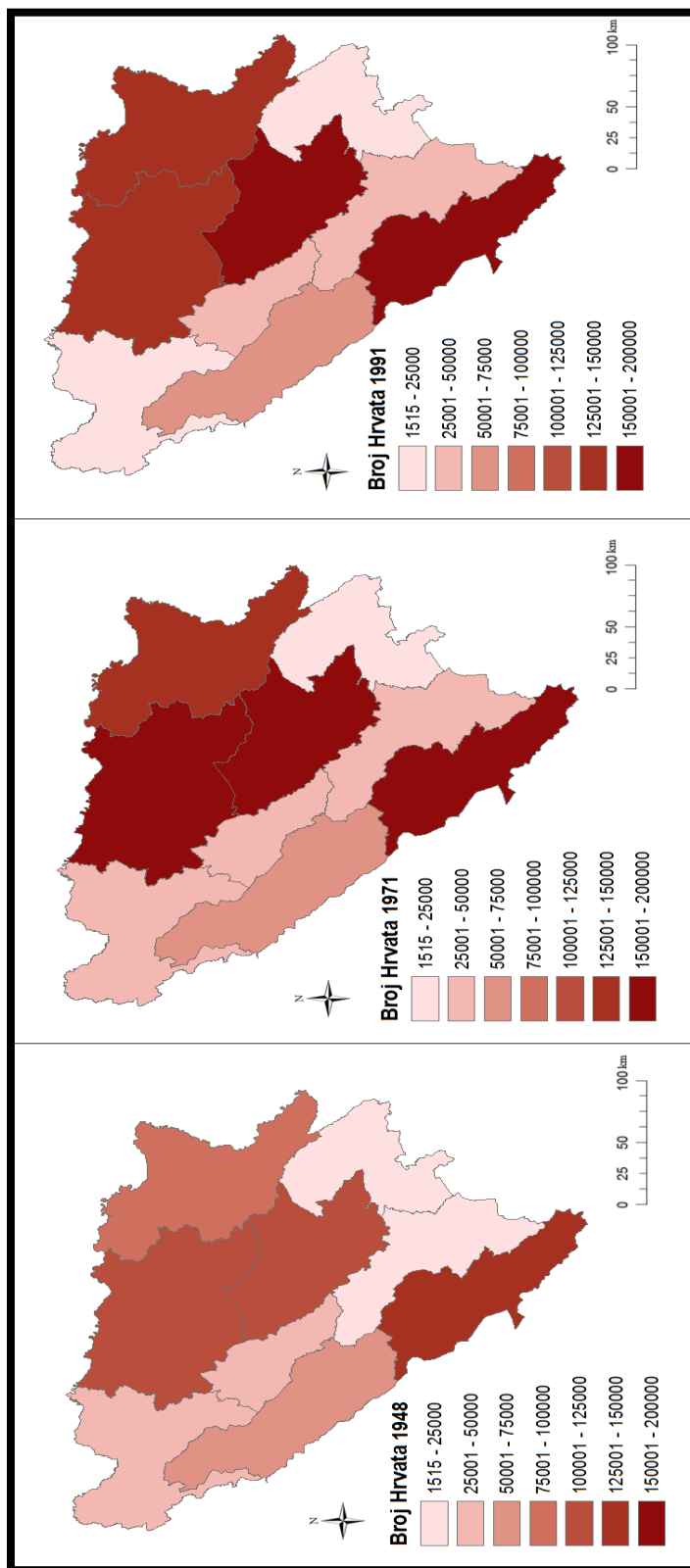

Slika 12 Usporedba broja Hrvata u BiH po regijama 1921., 1931. i 1948.

Izvor: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine, Sarajevo 1932.; Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, Knjiga II, prisutno stanovništvo prema veroispovesti, Beograd 1938.; Podaci za mesni-gradski narodni odbor, Knjiga IX, stanovništvo po narodnosti, po popisu od 15. marta 1948., Beograd 1954.

Kada se analiziraju popisi u razdoblju SFRJ (Slika 13.), primjećuje se da je došlo do dinamičnih promjena. Do popisa 1971. broj Hrvata se povećavao na razini Bosne i Hercegovine. Kada se pogleda prema regijama broj Hrvata se povećao u sedam regija dok se u Unsko-Sanskom kraju i u Gornjem Podžinju broj Hrvata smanjio. U regiji Sarajevsko-zeničke kotline broj Hrvata je narastao za preko 50%, dok su porast preko 20% imale još tri regije: Donji Vrbaski i Donji Bosnin kraj, Gornje Povrbasje te Sprečko-majevački kraj sa Semberijom. Dok je apsolutni broj Hrvata po regijama uglavnom rastao, njihov udio se smanjio u svim regijama osim u Planinskoj Hercegovini. Najveći pad udjela Hrvata imala je Sarajevsko-zenička kotlina, za 6,2%.

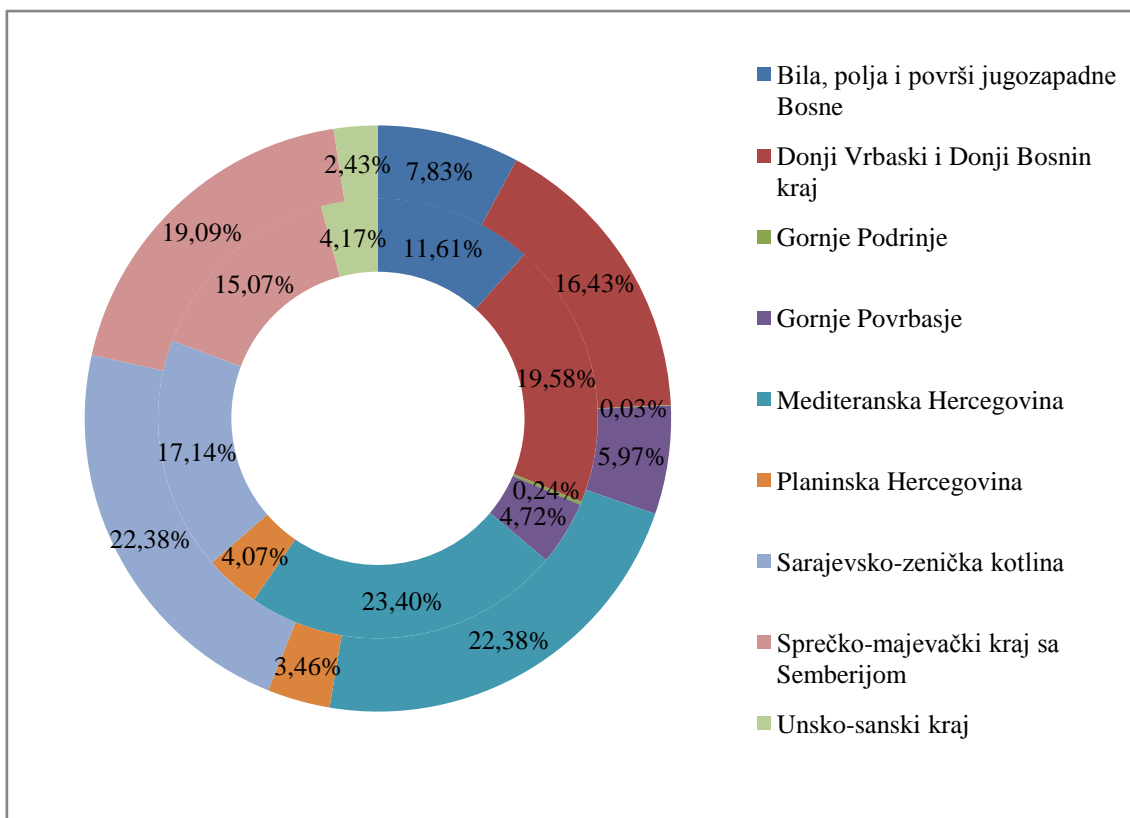
U razdoblju od 1971. do 1991. broj Hrvata na razini BiH se smanjio. Gledano na razini regija, u njih četiri se broj Hrvata povećao i to u: Gornjem Povrbasju (25%), Mediteranskoj Hercegovini, Sarajevsko-zeničkoj kotlini i Sprečko-majevačkom kraju sa Semberijom. Najveće smanjenje broja Hrvata zahvatilo je Donji Vrbaski i Donji Bosnin kraj koji su izgubili 25 556 Hrvata. Nastavio se i trend smanjenja udjela Hrvata po regijama. Najveće smanjenje udjela imale su regije Donji Vrbaski i Donji Bosnin kraj za 6,5% i Mediteranska Hercegovina za 3,8%. Regije Bila polja i površi jugozapadne Bosne, Gornje Povrbasje i Planinska Hercegovina zabilježile su blagi porast udjela Hrvata.

Slika 13 Usporedba broja Hrvata u BiH po regijama 1948., 1971., 2013.

Izvor: Popis stanovništva 1953., Knjiga XIII, Stanovništvo i domaćinstva, SZS, Beograd 1959.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1961. godini, nacionalni sastav stanovništva FNR Jugoslavije podaci po naseljima i opštinama, Knjiga III; Stanovništvo Bosne i Hercegovine, narodnosni sastav po naseljima, Tablica 4. Stalno stanovništvo prema narodnosti po općinama, popisi 1971.. 1981. i 1991., Zagreb 1995.; Konačni rezultati Popisa 2013., Knjiga II, etnička nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, materinji jezik, Sarajevo 2016.

Gledajući prostorno, Hrvati su se 1991. više-manje zadržali na prostoru na kojem su bili i na početku istraživanog razdoblja. Međutim, broj Hrvata na tim područjima se znatno promijenio (Slika 14.). Gledajući strukturu prostorne naseljenosti 1921. najviše Hrvata je živjelo u Mediteranskoj Hercegovini (23,4%), zatim na prostoru Donjeg Vrbaskog i Donjeg Bosninog kraja (19,6%), dok je u regijama Sarajevsko-zenička kotlina, Sprečko-majevački kraj i regija Bila, polja i površi jugozapadne Bosne živjelo od 17% do 12% Hrvata. Do popisa 1991. najveći porast broja Hrvata imala je Sarajevsko-zenička kotlina s 94 091 Hrvata što je značilo porast od 123,5%. Porast od preko 100% imale su još regije Gornje Povrbasje (116,6%) te Sprečko Majevački kraj sa Semberijom (116,9%). Regija Gornje Podrinje koja je imala i najmanji broj Hrvata doživjela je i najveće smanjenje od 75,1%. Uz tu regiju jedino je Unsko-Sanski kraj zabilježio gubitak broja Hrvata (0,5%) Te promjene utjecale su i na strukturu naseljenosti. Na popisu 1991. Mediteranska Hercegovina i Sarajevsko-zenička kotlina imaju gotovo identičan broj Hrvata i sudjeluju s po 22,4%. Porast od 4% u broju Hrvata imala je regija Sprečko-majevački kraj sa Semberijom (sada 19,1%). Sljedeća najbrojnija regija po ovom popisu je Donji Vrbaski i donji Bosnin kraj, ali je udio smanjen za 3,2%. Najveće smanjenje u udjelu zabilježila je regija Bila, polja i površi JZ Bosne od 3,8% zbog najvećeg iseljavanja stanovništva.

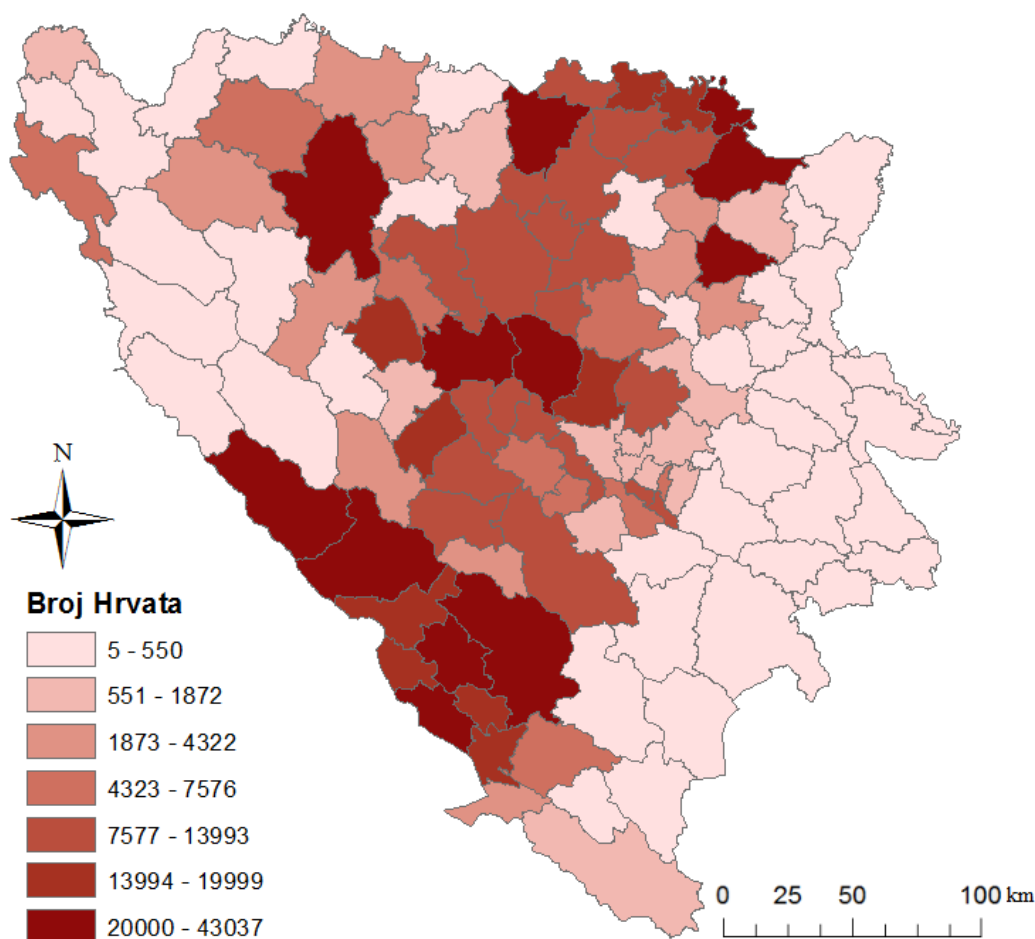

Slika 14 Usporedba udjela Hrvata u BiH po regijama 1921. (unutrašnji krug) i 1991. (vanjski krug)

Izvor: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine, Sarajevo 1932.; Stanovništvo Bosne i Hercegovine. narodnosni sastav po naseljima. Tablica 4. Stalno stanovništvo prema narodnosti po

4.2.2. Promjene u razmještaju Hrvata u BiH 1991. i 2013.

Kada se analizira broj Hrvata po općinama 1991., većina Hrvata smjestila se središnjoj osovini bosanskohercegovačkog prostora koja ide od područja Zapadne Hercegovine i područja polja jugozapadne Bosne, preko središnje Bosne do Bosanske Posavine. Izvan toga prostora relativno kontinuirane naseljenosti Hrvata vidljiv je veći broj Hrvata u području Banjalučkog i Prijedorskog kraja te području grada Bihaća. Gledajući udio Hrvata u ukupnom stanovništvu općina vidljivo je kako su Hrvati u zapadnoj Hercegovini i jugozapadnoj Bosni činili izuzetno homogeno područje. Osim toga, većinu su činili u pojedinim općinama središnje Bosne te pojedinim općinama Bosanske Posavine uz granicu s Hrvatskom.

Slika 15 Broj Hrvata u BiH po općinama 1991.

Izvor: Stanovništvo Bosne i Hercegovine, narodnosni sastav po naseljima, Tablica 4. Stalno stanovništvo prema narodnosti po općinama, popisi 1971., 1981. i 1991., Zagreb 1995.

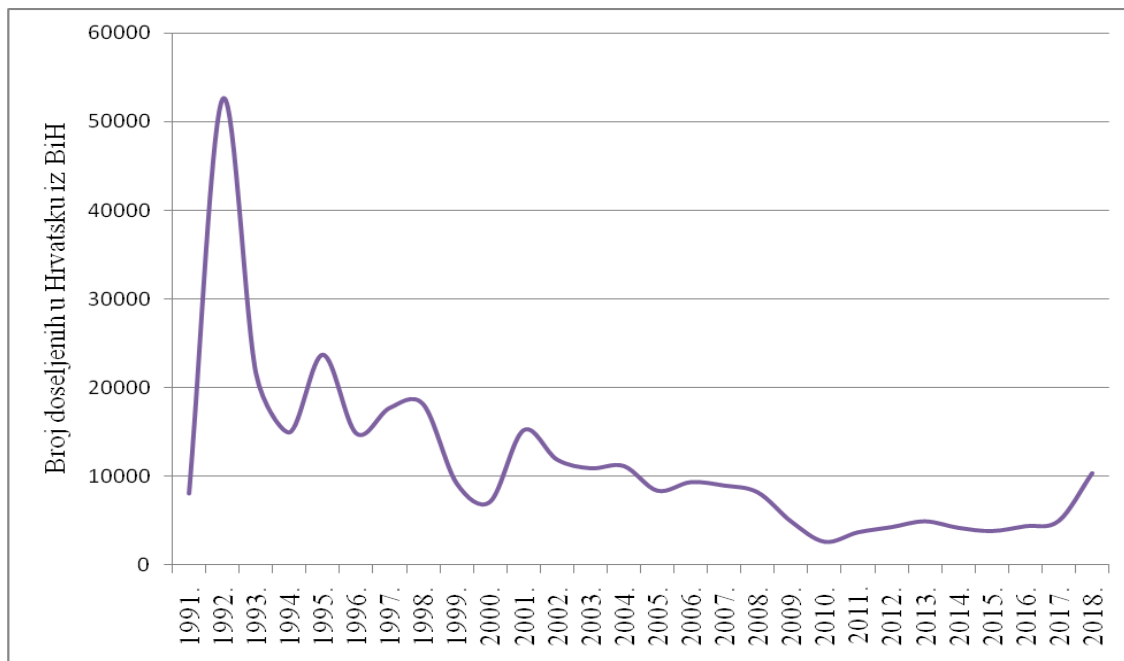

Detaljnija analiza pokazala je da je dvanaest općina imalo od 20 000 do 43 037 Hrvata (Slika 15.). To su općine (poredane po brojnosti): Mostar, Livno, Banja Luka, Široki Brijeg, Ljubuški, Travnik, Tomislavgrad, Zenica, Brčko, Derventa, Orašje i Tuzla. Sljedećoj kategoriji koja broji od 13 994 do 19 999 Hrvata pripada devet općina. To su (po brojnosti): Posušje, Kakanj, Odžak, Grude, Bugojno, Jajce, Čapljina, Čitluk i Bosanski Šamac. Najveći broj općina, njih 37, nalazi se u kategoriji s najmanjim brojem Hrvata tj. do 550 stanovnika. Navedeno stanje bilo je na početku rata u Bosni i Hercegovini.

Potkraj 1992. godine 70% teritorija Bosne i Hercegovine bio je pod kontrolom JNA, odnosno JNA preimenovane u Vojsku Republike srpskog naroda. S prostora koji je zauzela Vojska Republike srpskog naroda nasilno je prognano oko 300 000 pripadnika hrvatskog naroda. Progon Hrvata bio je iz Bosanske Posavine, Banjalučke i Dobojske regije. To je bio prvi val nasilnog progona i iseljavanja hrvatskog stanovništva. Drugi val iseljavanja uslijedio je od svibnja 1993, nakon izbijanja hrvatsko-bošnjačkog sukoba. Hrvati su bili prognani iz Fojnice, Konjica, Zenice, Maglaja, Zavidovića, Vareša, Travnika, Bugojna, Jablanice i Kaknja (Pejanović, 2010).

Ratna devastacija brojnih hrvatskih naselja, pa i cijelih područja, zapravo je samo ubrzala i pojačala predratni odlazak Hrvata iz Bosne (pa i Hercegovine). „Slikovito govoreći, u onu mirnodopsku *rijeku bez povratka* koja je svakoga sata *odnosila po jednoga iseljenog Hrvata* sunovratila se ratna bujica hrvatskih beskućnika, od kojih su mnogi iskusili i onu najbrutalniju stranu rata“ (Markotić, 2014: 23). Stavi li se hrvatsko ratno iseljništvo u Bosni i Hercegovini u donos prema njihovome stvarnome broju u zemlji 1991. godine (dakle, bez onih koji su bili na tzv. privremenome radu i boravku u inozemstvu među kojima su Hrvati činili oko dvije petine), onda se dolazi do katastrofalnog zaključka za ovaj narod: tri od četiri Hrvata u Bosni i Hercegovini, koje je rat zatekao u njihovome prebivalištu, bili su njegove prognaničko-izbjegličke žrtve (Markotić, 2004). Treba napomenuti kako su i druga dva naroda također iskusila sve loše strane rata, ali u ovom radu smo se detaljnije posvetili samo Hrvatima.

Iseljavanje Hrvata išlo je pretežno u smjeru Republike Hrvatske (Slika 16.) i dijelom prema Sloveniji i zemljama zapadne Europe (Pokos, 2001). Prema popisu stanovništva Hrvatske 2001. na području Hrvatske živjelo je 456 580 osoba rođenih u Bosni i Hercegovini, od toga 384 240 Hrvata.

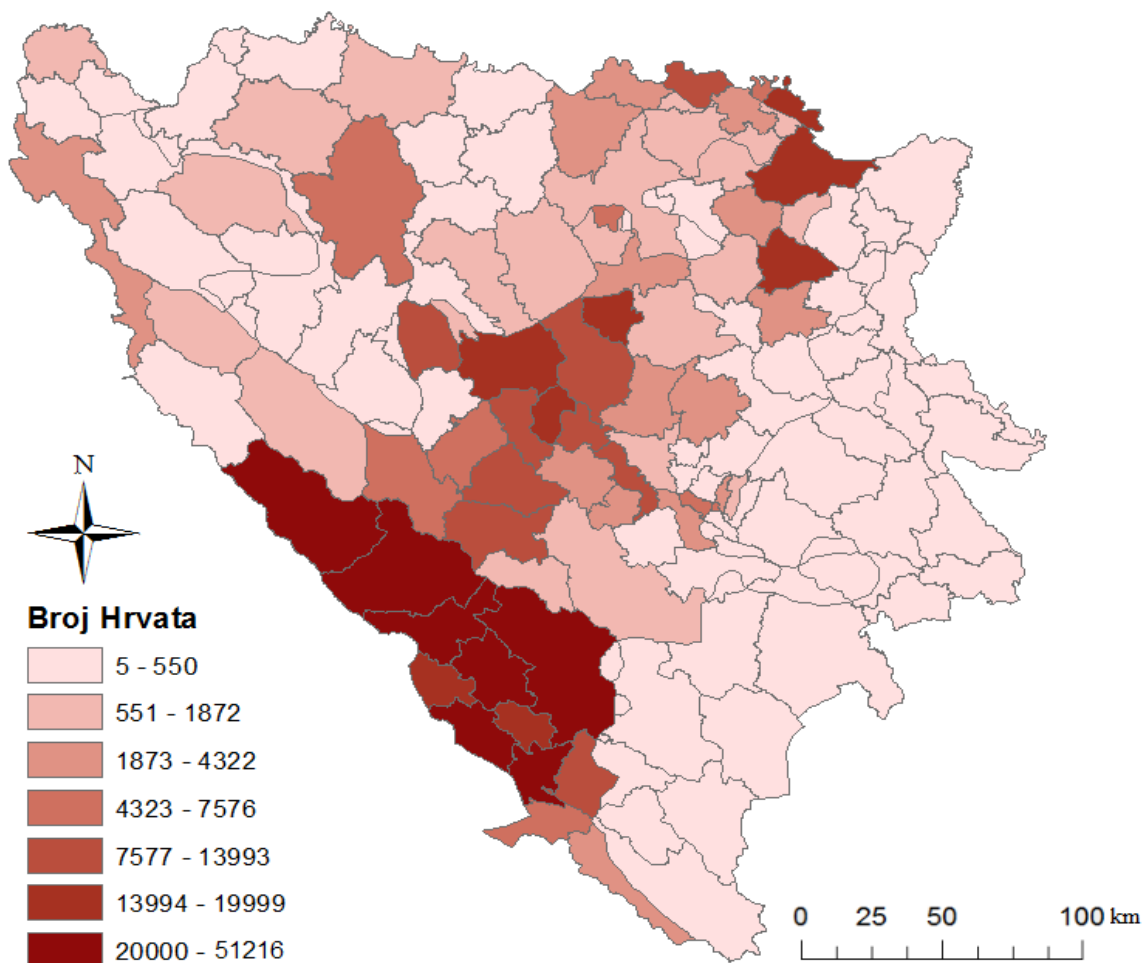
Slika 16 Broj doseljenih u Hrvatsku iz BiH

Izvor: Popis stanovništva, stanova i kućanstava 2001., tablica 4., Doseljeno stanovništvo u županiju stanovanja prema području odakle se doselilo, spolu i vremenu doseljenja, po županijama; Doseljeno i odseljeno stanovništvo u/z Republike Hrvatske prema zemlji podrijetla/odredišta, statistika u nizu, migracije, dzs, 2019

Kako navodi Pejanović (2010) nakon rata u BiH SDS (Srpska demokratska stranka) je zagovarao politiku odvrćanja Srba da se vrate u Federaciju BiH. Cilj je bio postići potpunu etničku homogenizaciju unutar zaokruženog teritorija. Istovremeno je provodila politiku opstrukcije prava Hrvatima i Bošnjacima na povratak u Republiku Srpsku. Rezultat takve politike je neznatan povratak hrvatskog stanovništva u Posavinu i Bosansku krajinu – od 1996. do 2007. u Republiku Srpsku povratak je ostvarilo između 12 000 –15 000 građana hrvatske nacionalnosti. To je manje od jedne desetine hrvatskog stanovništva koje je do rata živjelo u Posavini, Banjalučkoj i Dobojskoj regiji (Pejanović, 2010).

Hrvatska demokratska zajednica BiH (HDZ BiH) zagovarala je politiku izgradnje naselja za u ratu prognane i raseljene Hrvate na prostoru Mostara, Čapljine, Stoca, Livna, Kupresa, Kiseljaka, Busovače i Viteza. S druge strane, nije oblikovala politiku povratka Hrvata u Posavinu, Banjalučku regiju, Sarajevo, Konjic, Kakanj i Zenicu. Kao godina najvećeg povratka izbjeglica uzima se 2002. (te su godine usvojeni amandmani na entitetske ustave o konstitutivnosti naroda). Tijekom 2002. u Sarajevo se vratilo 1 729 Hrvata. Zbog odnosa Hrvatske demokratske zajednice BiH, kao vladajuće stranke, naspram povratka Hrvata, naročito u Posavinu, dogodio se društveni neuspjeh povratka Hrvata na prostor Republike Srpske (Pejnović, 2010)

Kako je već navedeno, u razdoblju nakon rata broj općina u BiH se povećao. Budući da su novonastale općine uglavnom samo mali dijelovi starih općina s popisa 1991., to neće uvelike utjecati na usporedbu podataka ovih dvaju popisa stanovništva (Slika 17.).

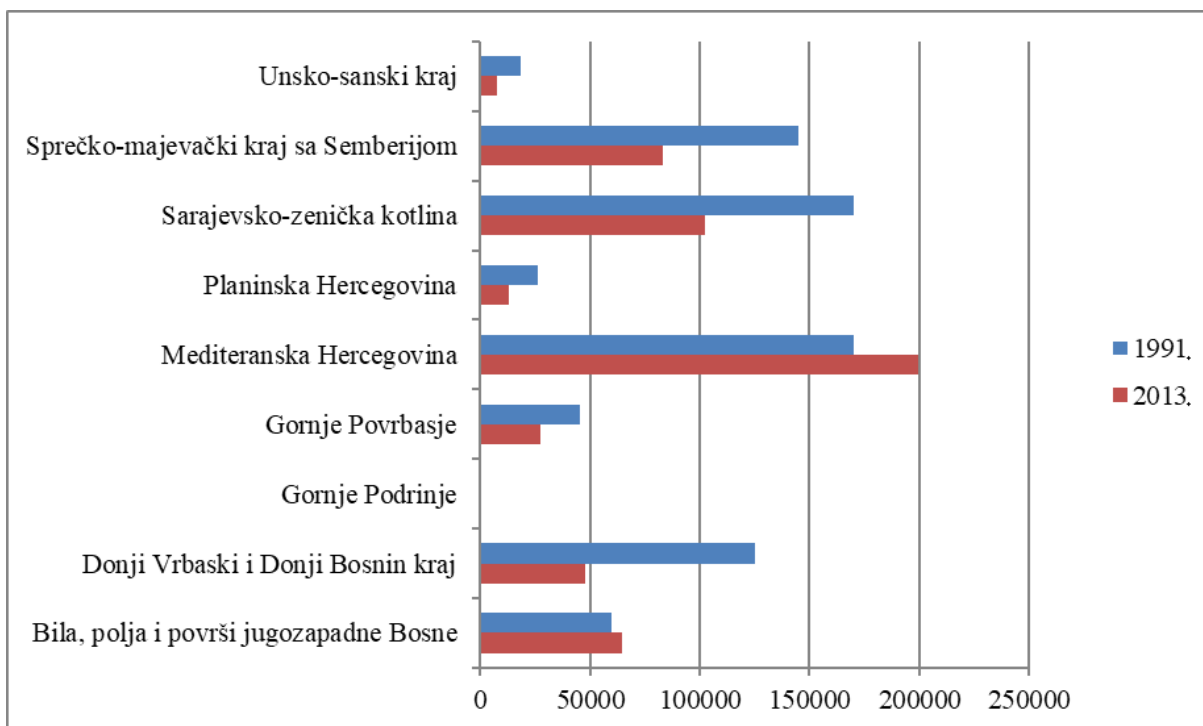
Slika 17 Broj Hrvata u BiH po općinama 2013.

Izvor: Konačni rezultati Popisa 2013., Knjiga II, etnička nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, materinji jezik, Sarajevo 2016.

Analizom je utvrđeno kako je 2013. sedam općina imalo od 20 000 do 51 216 Hrvata. To su općine: Mostar, Livno, Tomislavgrad, Široki Brijeg, Ljubuški, Čapljina i Posušje. U kategoriju od 13 994 do 19 999 Hrvata pripada osam općina: Čitluk, Žepče, Orašje, Brčko, Grude, Tuzla, Travnik i Vitez. Kao i u prethodnom popisu najveći broj općina imao je do 550 Hrvata, s tim da se sada broj takvih općina povećao na 71. Očito je kako se broj općina s više od 13 993 Hrvata, u odnosu na 1991. smanjio, pa tako, primjerice Banja Luka, Zenica i Derventa su na popisu 1991. brojale više od 20 000 Hrvata dok se na popisu 2013. nalaze u kategoriji do 13 993 Hrvata.

Gledajući ukupan prostor Bosne i Hercegovine, Hrvati su se uglavnom zadržali na istom području kao i prije rata, tj. na području središnje osovine BiH. Ipak, vidljivo je kako se prostorna kontinuiranost naseljenosti Hrvata prekinula te kako većina Hrvata živi na području Zapadne Hercegovine i susjednog područja polja jugozapadne Bosne. Od prijeratnog područja naseljavanja, Hrvati su se u većem broju zadržali u području Lašvanske doline do Žepča u središnjem dijelu Bosne i Hercegovine, u nekoliko „otoka“ na području krajeva Usore i Tuzle te na samom sjeveroistoku BiH u Bosanskoj Posavini, iako u broju i površini manjoj nego 1991. Veći broj Hrvata bilježe uglavnom ona područja koja su u prethodnom razdoblju imala homogeniju etničku strukturu s većim udjelom Hrvata.

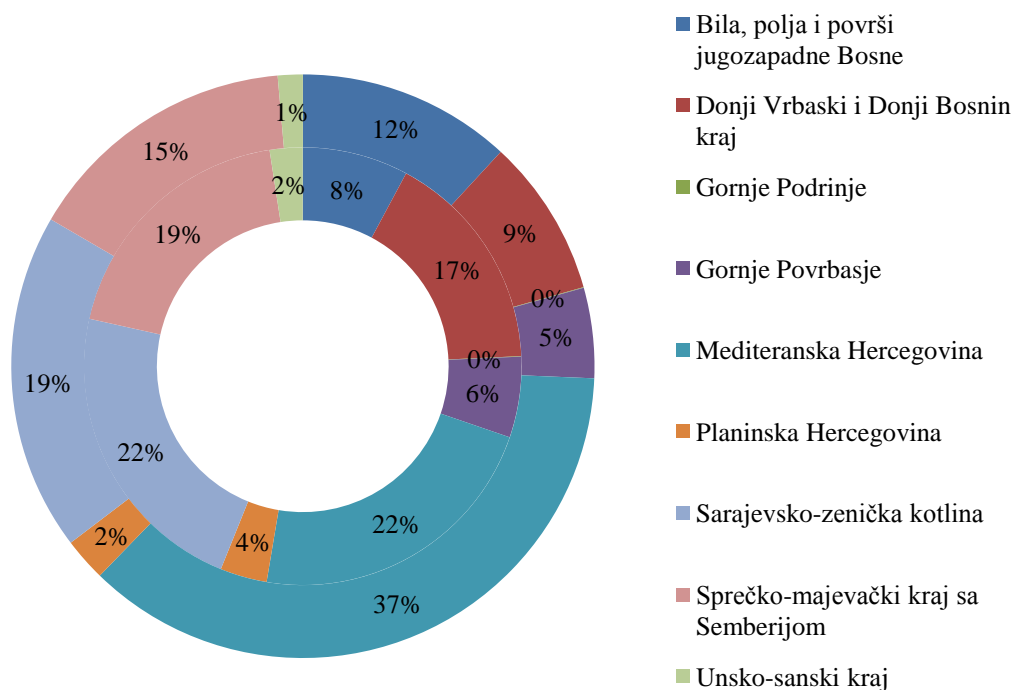
Uspoređujući popise stanovništva 1991. i 2013. zamjetan je pad broja Hrvata u većini općina. Za primjer ćemo uzeti općine koje su zabilježile najizrazitije smanjenje broja Hrvata. Općina Banja Luka na popisu 2013. bilježi 23 922 Hrvata manje u odnosu na popis 1991. i sada njihov broj iznosi 5 104, dok općina Derventa bilježi pad od 19 379 Hrvata te je njihov broj pao na 2 574. Osim njih veliki pad broja Hrvata (>10 000) bilježe i općine Zenica, Travnik i Bugojno. Osim njih, u općinama koje su prije rata imale veći udio Hrvata kao što su Kotor Varoš, Konjic, Teslić, Zavidovići, Kakanj, Modriča i Bosanski Brod broj preostalih Hrvata je manji od četvrtine prijeratnog.

Slika 18 Usporedba broja Hrvata u BiH po regijama 1991. i 2013. godine

Izvor: Stanovništvo Bosne i Hercegovine, narodnosni sastav po naseljima, Tablica 4. Stalno stanovništvo prema narodnosti po općinama, popisi 1971., 1981. i 1991., Zagreb 1995.; Konačni rezultati Popisa 2013., Knjiga II, etnička nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, materinji jezik, Sarajevo 2016. 51

Kada se uspoređi broj Hrvata prema uvjetno-homogenoj regionalizaciji (Slika 18.) vidi se da se broj Hrvata smanjio u svim regijama osim u području Mediteranske Hercegovine te Bila, polja i površi jugozapadne Bosne. Na ovoj razini podjele također se pokazuje točna prethodna teza prema kojoj se broj Hrvata povećao samo u regijama u kojima je popisom 1991. godine zabilježen velik udio Hrvata, točnije u ovom slučaju preko 40%.

Slika 19 Usporedba strukture Hrvata po regijama 1991. (unutrašnji krug) i 2013. (vanjski krug)

Izvor: Stanovništvo Bosne i Hercegovine, narodnosni sastav po naseljima, Tablica 4. Stalno stanovništvo prema narodnosti po općinama, popisi 1971., 1981. i 1991., Zagreb 1995.; Konačni rezultati Popisa 2013., Knjiga II, etnička nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, materinji jezik, Sarajevo 2016.

Gledajući u kojoj od regija živi koliko Hrvata i uspoređujući taj broj na zadnja dva popisa dolazimo do uvida u značajnije promjene strukture (Slika 19.). Prema popisu 1991. u najzastupljenije četiri regije živjelo od 17% do 22% Hrvata, dok na popisu 2013. preko 1/3, točnije 37%, Hrvata živi u Mediteranskoj Hercegovini. Kada se njima doda susjedna regija Bila, polja i površi JZ Bosne dolazimo do rezultata da 50% Hrvata živi na oko 20% površine BiH (površina je i manja ako se uzme u obzir da Hrvati ne žive na cijelom prostoru navedenih regija). Također je vidljivo kako je na području Donjeg Vrbaskog i Donjeg Bosninog kraja došlo do značajnog pada udjela hrvatskog stanovništva.

5. ZAKLJUČAK

Bosna i Hercegovina, kao područje koje je bilo promatrano u ovom radu, je prostor koji je prošao kroz burno razdoblje 20. stoljeća. Česte izmjene države pod kojim se nalazi, mnogobrojni ratovi i različite politike vođenja ostavile su veliki trag kako u svemu tako i u demografskom razvoju. Iako životni uvjeti nisu bili zadovoljavajući, broj stanovnika na ovom području je konstantno rastao do svog vrhunca 1991. godine, prvenstveno zahvaljujući još uvijek vrlo visokom natalitetu. Danas je BiH višenacionalna država s tri konstitutivna naroda i po svom uređenju je složena federalna država s elementima konfederacije. Ovaj rad se posebno posvetio najmanje brojnom konstitutivnom narodu, Hrvatima. Pretpostavka je bila da se broj Hrvata kontinuirano smanjivao, međutim, istraživanje je pokazalo da navedena pretpostavka nije u potpunosti točna. Broj Hrvata je rastao sve do 1971. nakon čega počinje opadati. Dakle, prva hipoteza je opovrgnuta. Ono što bi se moglo potvrditi je kako je broj Hrvata rastao sporije od druga dva naroda. Na prva tri popisa (1921., 1931. i 1948.) udio Hrvata je gotovo isti, a od popisa 1953. kontinuirano opada te na zadnjem popisu 2013. doživljava svoj minimum od 15,4%. Druga hipoteza o promjenama u prostornom razmještanju pod najvećim utjecajem ratova se potvrđuje. Ova hipoteza se posebno može potvrditi nakon Domovinskog rata. Gledajući ukupan prostor Bosne i Hercegovine, Hrvati su se uglavnom zadržali na istom području kao i prije rata, tj. na području središnje osovine BiH, ali je vidljivo kako je površina tog područja smanjena. Osim toga i broj Hrvata na većini tog područja je znatno manji. Uspoređujući prostor koji su Hrvati naseljavali prije i poslije rata dolazi se do zaključka kako su veći broj Hrvata zadržale one općine koje su imale etnički homogenu strukturu s većinskim udjelom Hrvata čime se može potvrditi i treća hipoteza. Danas većina Hrvata živi u Zapadnoj Hercegovini i susjednim poljima jugozapadne Bosne, području koje je prije rata imalo izrazito homogenu strukturu s hrvatskom većinom, gdje su pojedine općine imala udio Hrvata i preko 95%. Iako je broj Hrvata značajno opao na zadnjem popisu, većina ovih općina zabilježila je povećanje broja Hrvata. Također, značajan udio Hrvata preostao je u Lašvanskoj dolini i u nekoliko „otoka“ u krajevima Usore i Tuzle te na samom sjeveroistoku BiH u Bosanskoj Posavini, području koje je i prije rata bilo većinski naseljeno Hrvatima. Gotovo sve općine u kojima su Hrvati činili manje od 33% ukupnog stanovništva zabilježile su pad broja Hrvata. Najveće promjene dogodile su se na području Sjeverne Bosne, točnije uz rijeke Vrbas, Bosnu i Savu gdje su Hrvati doživjeli značajan pad broja stanovnika. Pojedine općine izgubile su i preko 10 000 Hrvata te je njihov broj manji od četvrtine prijeratnog broja. Ono što posebno zabrinjava je izostanak povratka Hrvata u svoje

prijeratne domove, ali i, zbog loše političke, gospodarske, socijalne te općenito loše životne slike u Bosni i Hercegovini, nastavak trenda smanjenja broja Hrvata (i drugih naroda) i nakon zadnjeg popisa, čemu se ne nazire na kraj. Imajući u vidu sve rečeno i sve izvedene usporedbe te trendove koji se i danas nastavljaju, može se zaključiti kako su Hrvati na kraju 20. stoljeća bespovratno ostali bez prostora kojeg su stoljećima naseljavali.

POPIS TABLICA

Tablica 1. Promjene u imenima općina	13
Tablica 2. Kretanje broja stanovnika BiH od 1921. do 2013.	14
Tablica 3. Narodnosni sastav BiH 1921. – 2013. po popisima stanovništva	19
Tablica 4. Podijeljene i novonastale općine nakon rata u BiH.....	26
Tablica 5. Kretanja broja Hrvata u BiH 1921. – 2013.	30
Tablica 6. Aktivno stanovništvo i stanovništvo u inozemstvu u odabranim općinama BiH 1971. i 1981.....	34
Tablica 7. Aktivno stanovništvo i stanovništvo u inozemstvu prema popisu 1991.	35
Tablica 8. Broj Hrvata u regijama prema popisima stanovništva od 1921. do 1991.	40

POPIS SLIKA

Slika 1 Geografski položaj BiH	8
Slika 2 Administrativna podjela BiH 2013. godine	9
Slika 3 Kretanje broja stanovnika u BiH od 1921. do 2013.....	15
Slika 4 Kretanje broja stanovnika BiH i pripadnika triju konstitutivnih naroda 1921. – 2013.20	
Slika 5 Udio pripadnika pojedinih etničkih skupina u BiH u ukupnom stanovništvu od 1921. do 2013. (%).....	21
Slika 6 Etnička struktura BiH 1991., po općinama	23
Slika 7 Etnička struktura BiH 2013., po općinama	25
Slika 8 Kretanje broja Hrvata u BiH 1921. – 2013.	31
Slika 9 Promjena broja Hrvata po općinama 1991. – 2013.....	36
Slika 10 Regionalna podjela BiH	39
Slika 11 Udio Hrvata po regijama BiH 1921.–2013.	41
Slika 12 Usporedba broja Hrvata u BiH po regijama 1921., 1931. i 1948.....	42
Slika 13 Usporedba broja Hrvata u BiH po regijama 1948., 1971., 2013.....	44
Slika 14 Usporedba udjela Hrvata u BiH po regijama 1921. i 1991.....	46
Slika 15 Broj Hrvata u BiH po općinama 1991.	47
Slika 16 Broj doseljenih u Hrvatsku iz BiH.....	49
Slika 17 Broj Hrvata u BiH po općinama 2013.	50
Slika 18 Usporedba broja Hrvata u BiH po regijama 1991. i 2013. godine.....	51
Slika 19 Usporedba strukture Hrvata po regijama 1991. i 2013.	52

IZVORI

1. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 januara 1921. godine. Opšta državna statistika, Kraljevina Jugoslavija, Državna štamparija Sarajevo 1932.
2. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931. godine. Knjiga 2 Prisutno stanovništvo po veroispovesti, Državna štamparija Beograd 1938.
3. Demografija 2014. Tematski bilten, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2014.
4. Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije 1948. – 1981., Beograd 1981.
5. Nacionalni sastav stanovništva SFRJ Jugoslavije. Knjiga 1: Podaci po naseljima i opštinama, Beograd 1991.
6. Popis stanovništva 1961. Vitalna, etnička i migraciona obeležja. Knjiga I. Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1970.
7. Popis stanovništva, domaćinstava i kućanstva u Bosni i Hercegovini 2013.
8. Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine. Građani Bosne i Hercegovine na privremenom radu-boravku u inostranstvu., Sarajevo 1994.
9. Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991., prvi rezultati za stanovništvo, domaćinstva, stanove i poljoprivredna gazdinstva po opštinama i naseljenim mjestima , Sarajevo 1991.
10. Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991., stanovništvo – uporedni podaci 1971., 1981. i 1991., Sarajevo 1998.
11. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1961. godini, Beograd 1994.
12. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. Stanovništvo i domaćinstva. Uporedni podaci 1971. i 1981. za opštine, Sarajevo 1982.
13. Stanovništvo Bosne i Hercegovine. Narodnosni sastav po naseljima. Republika Hrvatska, Državni zavod za statistiku, Zagreb travanj 1995.
14. Stanovništvo po narodnosti na popisu od 15. marta 1948. godine, Beograd 1954.

LITERATURA

1. Balta, I. (2001): Kolonizacija u Slavoniji od početka XX. stoljeća s posebnim osvrtom na razdoblje 1941.–1945. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43, 459–478.
2. Cvitković, I. (2005): *Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini: Hrvati između nacionalnog i građanskog*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo.
3. Cvitković, I. (2010): Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini, u: *Hrvati u BiH: ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet*, ur. I. Markešić, Pravni fakultet, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Zagreb.
4. Emirhafizović, M., Zolić, H (2017): Dobna struktura i reprodukcija stanovništva Bosne i Hercegovine, u: *Demografske i etničke promjene u BiH*, ur. I. Cvitković, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
5. Juka, S. (1995): Vanjske migracije iz zapadne Hercegovine, *Migracijske teme*, 11, 187–206.
6. Marić, M., (2017): Depopulacija hrvatskog stanovništva u BiH tijekom 20. stoljeća: utjecaj ratova i izbjeglištva na primjeru katoličke župe Stjepan Krst 25. godina poslije, *Motrišta* 93-94, 73–89.
7. Markotić, A. F. (2004): Hrvati u predratnoj i današnjoj etničkoj slici BiH s posebnim osvrtom na RS, *Motrišta: glasilo Matice hrvatske u Mostaru*, 30, 21–31.
8. Mrđen, S. (2002): Narodnost u popisima. Promjenljiva i nestalna kategorija, *Stanovništvo* 40, 1-2, 77–103.
9. Musa, S. (2007): Udžbenik za četvrti razred gimnazije, Grafotisak, Grude.
10. Nejašmić, I. (2005): *Demogeografija – stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
11. Pejnović, M. (2010): Demografsko-migracijski problemi u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini, u: *Hrvati u BiH: ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet*, ur. I. Markešić, Pravni fakultet, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Zagreb.
12. Pobrić, A. (2002): Osnovne značajke i posljedice migracijskih kretanja u Bosni i Hercegovini, *Migracijske i etničke teme* 18, 4, 349–364.

13. Pokos, N. (2001): Demografska obilježja Hrvata u Bosni i Hercegovini, *Motrišta*, 35-44.
14. Raos, V. (2010): Politike teritorijalnosti u BIH, *Političke analize*, 4, 6–10.
(https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=151275, 10. 09. 2019.)
15. Spahić, M., Jahić H. (2014): Geografske regionalizacije Bosne i Hercegovine u svjetlu Evroatlanskih integracija, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae*, 1, 35–52.
16. Spahić, M. (2007): Geografija za 8. razred osnovne škole. Sarajevo Publishing, Sarajevo.
17. Žepić, B. (2015): *Nacija i nacionalno pitanje*, Hrvatska akademija za znanost i umjetnost u Bosni i Hercegovini, Mostar.

SUMMARY

The subject of the thesis is the population trends and the spatial distribution of Croats in Bosnia and Herzegovina. Period of the 20th century was analyzed, more specifically from the first census after the World War I to the last census in 2013., which will be relevant for the changes at the end of the century. The goals of this graduation thesis were: to analyze the ethnic structure of Bosnia and Herzegovina with special reference to the period 1991. – 2013., to analyze the population trends of Croats in Bosnia and Herzegovina and to identify and map the changes in the spatial distribution of the Croats in Bosnia and Herzegovina with special reference to the period 1991. – 2013. Existing literature and available demographic data were analyzed. The data were processed by using Microsoft Office Excel and ArcGIS, which contributed to visualization of the results to drawing relevant conclusions. The results show that the number of Croats has been declining since 1971 and that the space occupied by Croats is decreasing.